

EESTI NSV POLIITILISTE JA TEADUSALASTE
TEADMISTE LEVITAMISE ÜHING

A. TREIFELDT

**PÕLEVKIVITÖÖSTUSE
EDUSAMMUD SÕJAJÄRGSEIL
AASTAIL JA
EDASIARENDAMISE
ÜLESANDED**

Nr. 21 (181)

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS
TALLINN 1954

A-17346 181

EESTI NSV POLIITILISTE JA TEADUSALASTE TEADMISTE
LEVITAMISE ÜHING

A. TREIFELDT

PÕLEVKIVITÖÖSTUSE
EDUSAMMUD SÕJAJÄRGSEIL
AASTAIL JA
EDASIARENDAMISE ÜLESANDED

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS • TALLINN 1954

TARTU ÜLIKOOI
RAAMATUKOGU

I. Sissejuhatus.

Partei XIX kongressi direktiivid NSV Liidu arendamise viienda viie aasta plaani kohta (1951—1955) määravad kindlaks rahvamajanduse uue võimsa tõusu ja kindlustavad nõukogude rahva ainelise heaolu ning kultuurilise taseme edasise tunduva tõstmise. Viies viie aasta plaan on rahuliku majandusliku ja kultuurilise ülesehitustöö plaan. Uus viie aasta plaan väljendab võitlusprogrammina Nõukogude Liidu rahvaste vennalikku sõprust ja nende kindla tahtelist püüdu ühise eesmärgi — kommunistliku ühiskonna ülesehitamise poole. Partei ja valitsus juhivad nõukogude rahvaste rahulikku tööd kõigi liiduvabariikide rahvamajanduse ja kultuuri edasise tõusu suunas, et tagada «kogu ühiskonna järjest kasvavate materiaalsete ja kultuuriliste vajaduste maksimaalse rahuldamise kindlustamine sotsialistliku tootmise pideva suurendamise ja täiustamisega kõrgeima tehnika baasil»¹.

Eriti suurt tähelepanu osutatakse partei XIX kongressi direktiivides noorte nõukogude vabariikide, sealhulgas ka Nõukogude Eesti, edasisele sotsialistlikule industrialiseerimisele. Eesti NSV rahvamajandusele ja eeskätt tööstusele avab uus viisaastak suurelatuslikud ja avarad arenguperspektiivid. Käesoleval viisaastakul suurendatakse tunduvalt Eesti NSV-s elektrienergia tootmist, arendatakse põlevkivi- ja põlevkivikeemiatööstust, laevaehitust, elektrimasinaehitust, organiseeritakse superfosfaadi tootmist ja

¹ J. Stalin. Sotsialismi majandusprobleemid NSV Liidus, Tallinn, 1953, lk. 86.

ehitusmaterjalide tootmist ulatusliku kapitaalehituse teostamiseks. Koos rasketööstusharudega arenevad jõudsalt edasi ka tekstiilitööstus, jalatsitööstus, toiduainetetööstus ja teised kergetööstuse harud.

Eriti suured ja vastutusrikkad ülesanded püstitab viies viie aasta plaan põlevkivitööstusele, mis neljandal viisaastakul loodi peaaegu uuena. Põlevkivitööstus kujunes meie vabariigi üheks juhtivaks tööstusharuks. Uus viisaastak tähendab põlevkivitööstuses sõjajärgsel perioodil alanud hoogsa arenemise edasist võimsat tõusu.

Põlevkivi- ja põlevkivisaaduste tootmise suurendamise kõrval seisavad uuel viisaastakul põlevkivitööstuse ees tõsised ülesanded ka tootmise kvalitatiivsete näitajate edasise parandamise alal. Eriti aga tuleb pöörata tähelepanu põlevkivi ja põlevkivisaaduste omahinna edasisele alandamisele ja tööviljakuse pideva tõusu kindlustamisele tootmise pideva mehhaniseerimise, elektrifitseerimise, uute eesrindlike tootmise organiseerimise meetodite juurutamise, kasutamata sisemiste reservide mobiliseerimise ning kokkuhoiurežiimi järjekindla teostamise teel.

Põlevkivitööstuse töötajad on asunud suure töövaimustusega täitma viienda viie aasta plaani ülesandeid. Võideldes tootmisplaanide täitmise ja ületamise eest, suurendavad põlevkivikaevandused aasta-aastalt põlevkivitoodangut. Pidevalt suureneb ka majapidamisgaasi, õli, bensiini ning teiste põlevkivisaaduste tootmine. Iga aastaga kasvavad tootmise novaatorite ja eesrindlaste read, kes võitlevad tootmistehnoloogia täiustamise, uute efektiivsemate tootmismetoodite juurutamise, seadmete tootlikkuse tõstmise ja kokkuhoiurežiimi edasise süvendamise eest. Tootmises saavutatud edusammud kindlustavad ühtlasi ka põlevkivitööstuse töötajate materiaalse ja kultuurilise heaolu edasise tõstmise.

Käesoleva brošüüri ülesandeks on anda lühike ülevaade Eesti NSV põlevkivitööstuse arengust, tutvustada lugejaid põlevkivitööstuse sõjajärgsete aastate töötulemuste ja saavutustega ning valgustada üksikasjalisemalt neid ülesandeid, mida viies viie aasta plaan püstitab meie vabariigi põlevkivitööstuse ette.

II. Jooni põlevkivitööstuse arengust Eesti NSV-s.

Eesti põlevkivi geoloogilise, keemilise ja tehnoloogilise uurimise ning tööstusliku kasutamise arengut võime jaotada kolme suurde perioodi:

1) XVIII sajandist Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsioonini, 2) kodanlik-natsionalistliku diktatuuri perioodil, 3) alates nõukogude võimu taaskehtestamisest Eestis kuni tänapäevani.

Põlevkivi uurimise ja tööstusliku kasutamise esimest perioodi, alates põlevkivi kui väärtusliku maavara avastamisest XVIII sajandil kuni Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsioonini, iseloomustab see, et teostatud uurimistööd käsitlevad peamiselt geoloogilisi küsimusi. Geoloogiliste uurimuste kõrval pööratakse tähelepanu ka põlevkivi keemilise koostise ja kasutamise küsimustele. Sellelt seisukohalt tuleb aga antud ajajärku vaadelda kui ettevalmistavat perioodi, kus lahendati ära rida põlevkivi energetilise kütusena kasutamise küsimusi.

Eesti põlevkivi avastamise ja selle esimese teadusliku uurimise eest võlgname tänu vene teadlastele. Esmakordselt mainitakse Eesti põlevkivi kirjalikes allikates (1787—1791) J. A. Gūldenstädt'i reisikirjades. XVIII sajandi viimasel veerandil leidub ka teisi kirjalikke märkmeid Eestis leiduvate põlevkivilademete kohta, kuid pärast seda, mitmekümne aasta jooksul, ei ilmu põlevkivi kohta kirjan-duses enam midagi. Alles ühe põlevkivist ja bituumsest lubjakivist ehitatud aida mahapõlemine toleaegses Viru maakonnas äratas XIX sajandi keskel teadlaste hulgas huvi põlevkivi vastu. Eesti territooriumil leiduvat põlevkivi hakkab uurima rida vene teadlasi, nagu akadeemik G. Helmersen, A. Šamarin jt. Nad teevad ka esimesi keemilisi analüüse ja utmiskatseid. Oma töödes juhivad nad tähelepanu ka põlevkivi kasutamise võimalustele energetilise kütusena. A. Šamarin aga teeb oma uurimistööde alusel järelduse, et põlevkivi võib kasutada ka valgustusgaasi tootmiseks. Suuremat huvi need teadlaste tööd põlevkivi praktilise kasutamise vastu ei äratanud.

Alles 1910. a. asuvad insenerid Fokin ja Savinski suur-töösturite ülesandel uurima põlevkivi utmise küsimusi. Suuremas ulatuses kerkis põlevkivi kasutamise küsimus üles esimese maailmasõja päevil, mil Peterburis tekkis terav küttekriis. Tsaarivalitsuse poolt moodustatud «Kütteinete

Komiteele» tehti ülesandeks uurida võimalusi pealinna varustamiseks kohalike kütustega. Komitee korraldusel saadeti Eesti põlevkivi uurima rühm geolooge ja insenere N. F. Pogrebovi juhtimisel. Kohtla-Järve lähedal, Järve külas, rajati 1916. a. esimene lahtine põlevkivikaevandus, kust sama aasta suvel saadeti Petrogradi 22 vagunit põlevkivi katsete läbiviimiseks Polütehnilise Instituudi gaasivabrikus. Need katsed andsid häid tulemusi ja tsaarivalitsus asus suurema kaevanduse projekteerimisele. Selleks assigneeriti 1,5 miljonit kuldrubla. Kaevanduse rajamisele asuti 1917. a. suvel, kuid need tööd katkesid revolutsiooni ja kodusõja puhkemisega.

Põlevkivi uurimise ja tööstusliku kasutamise teine periood hõlmab kodanlik-natsionalistliku diktatuuri ajajärku. Suurtööstuse laostamise kõrval sahkerdas kodanlus välismaistele kapitalistidele maha ka meie maa suurima loodusliku vara — põlevkivi. Põlevkivi tööstusliku kasutamise küsimuste uurimine allutati samuti kasumisaamise eesmärkidele, mistõttu läbiviidud uurimisi iseloomustab nende ühekülsus. Uuriti põlevkivi kui tahke kütuse kasutamise probleeme ja põlevkivi kasutamise võimalusi vedelkütuste tootmiseks, kuid põlevkivi gaasistamise küsimustega ei tegeldud, kuigi oli teada põlevkivist gaasi saamise võimalus. Põlevkivi kui tööstusliku tooraine kompleksse kasutamise vastu ei tuntud huvi.

Teisel perioodil läbi viidud uurimised lahendasid põlevkivi kui tahke kütuse kasutamise probleemi, kuid seda osaliselt, sest terve rida küsimusi jäi veel lahtiseks, nagu tolmukujulise põlevkivi kasutamine küttekolletes jne. Põlevkivi energeetilise kütusena kasutusele võtmine lõi eeldused põlevkivi kaevandamistööstuse tekkimiseks. Esimesed kaevandused rajati riikliku kapitaliga Kohtla-Järvel, Kukrusel ja Vanamõisas aastail 1918—1920. Erakapital hakkas põlevkivitööstusse tungima mõnevõrra hiljem, kui oli selgunud, et põlevkivitööstus võib kujuneda elujõuliseks ja anda kasumeid. Esimeseks erakapitaliga töötavaks kaevanduseks oli Kiviõli kaevandus, mis võeti eksploatatsiooni 1922. a. Aasta hiljem anti Vanamõisa kaevandus üle erakapitali valdusse. 1925. a. rajati Küttejõu kaevandus. Aasta hiljem avas tsemendivabrik Kunda kaevanduse Ubjal. Enne Suurt Isamaasõda töötas Eestis 7 põlevkivikaevandust.

Sel perioodil tehti edusamme ka põlevkivi utmise küsimuste uurimise alal, mille eesmärgiks oli vedelkütuste toot-

mine põlevkivist ja saadud utmisproduktide füüsilis-keemiliste omaduste selgitamine. Laboratoorsete uurimiste kõrval tehti ka pooltööstuslikke katseid. Esimene õlivabrik ehitati riikliku kapitaliga Kohtla-Järvele ja lasti käiku 1925. a. Erakapitalistidele kuulunud tehased rajati mõnevõrra hiljem. Enne Suurt Isamaasõda töötas Eestis 4 põlevkiviõli tootmise tehist.

Hoolimata põlevkivi ja põlevkivisaaduste tootmise kvantitatiivsest kasvust jäi põlevkivitööstus kodanliku diktatuuri ajal oma tootmistehniliselt tasemelt üheks mahajäänumaks tööstusharuks Eestis. Põlevkivitööstus kiratses samuti kui kogu kodanliku Eesti rahvamajandus, mis osutus äralõigatuks Nõukogude Liidust, kellega tal olid välja kujunenud tihedad majanduslikud ja kultuurilised sidemed. Kodanlik Eesti oli poolkoloniaalmaaks Lääne imperialismile, kellele meie looduslike rikkuste riisumine ja rahva ekspluateerimine oli miljoniliste tulude allikaks. Põlevkivitööstuse arenguks puudusid kodanlikus Eestis perspektiivid, sest see oli teravas vastuolus maa majanduses tollal võimutsevate söe- ja naftamonopolide huvidega.

Kodanliku diktatuuri päevil kuulus suurem osa põlevkivikaevandusi ja õlivabrikuid väliskapitalile. Juhtivat osa mängis siin inglise, saksa ja rootsi kapital. Väliskapitalistid olid suuresti sõltuvad ka riikliku kapitaliga rajatud kaevandused ja õlivabrikud. Kuid ka põlevkivitööstusse mahutatud väliskapital, mis kuulus suhteliselt väikestele kapitalistlikele ühendustele, osutus võimetuks maailma võimsate söe- ja naftamonopolide vastu. Kartes kohaliku turu kaotamist ja põlevkivitööstuse näol konkurendi tekkimist ka lähematel naabermaadel, püüdsid need põlevkivitööstuse arengut kõigiti takistada.

Põlevkivitööstuse arengut takistas ka väliskapitali huvidele allutatud kodanliku valitsuse kütteainepoliitika. Näiteks, kui kodanliku korra algpäevil puhkes terav küttekriis, siis selle lahendamiseks põlevkivi- ja turbatoodangut ei suurendatud, vaid hakati sisse vedama välismaist kivisütt. Kivisöe sisseveo suurendamine sundis ka Tallinna gaasivabrikut üle minema Inglise kivisöele, olgugi et siin vahepeal oli hakatud kasutama gaasi tootmiseks põlevkivi. Kodanliku valitsuse poolt teostatud metsade laastamise poliitika ja inglise monopolistidega sõlmitud leping kivisöe importimise kohta laostasid vahepeal arenema hakanud turbatööstuse. Samasugust pilti pakuvad meile tänapäeval

Lääne-Euroopa maad, kus Ameerika monopolid ja finantskapital halastamatult ja sihikindlalt laostavad rahvuslikku tööstust ja haaravad enda valdusse kõik tööstuslikku tähtsust omavad loodusvarad.

Veelgi suuremaid raskusi veeretasiid finantskapital ja naftatrustid kodanliku Eesti põlevkiviõlitööstusele. Kodanlik Eesti kuulus tookord Inglise naftamonopoli Dutch-Shelli mõjusfääri, kes antud turu säilitamiseks igati takistas põlevkiviõli, eriti aga bensiini tootmist. Olemasolevad utmis-tehased töötasid alakoormatusega. Kuigi juba tol ajal oli teada, et põlevkivist võib toota kõrgeväärtuslikku gaasi, ei rajatud gaasitööstust, kuna väliskapitalile polnud see kasulik. Põlevkivituha kasutamist sideainete tootmiseks takistas aga Eesti tsemenditööstuses võimutsenud välis-maineline monopol.

Eriti tugevaks kujunes saksa kapitali mõju Eesti põlevkivitööstuses. Pärast hitlerlike fašistide võimuletulekut, seoses avalike ettevalmistustega uue sõja vallapäästmiseks, kasvasid Saksamaa vajadused bensiini ja teiste strateegilise tähtsusega õlisaaduste järele. Saksamaa hakkas intensiivselt otsima võimalusi õli ja bensiini tootmiseks välismaal. Saksa kapital tungis Rumeenia ja Balkani-maade naftatööstusse. Erilise huvi objektiks sai aga Eesti põlevkivi. Saksa kapital omandas kolmekümnendate aastate lõpuks Eesti põlevkivitööstuses valitseva koha. Inglismaa ja Ameerika Ühendriigid ei takistanud Saksamaa majanduslikku ekspansiooni, sest nad toetasid fašiste uue sõja ettevalmistamisel ja nägid Baltimaades Saksamaa plats-darmi sõjaks Nõukogude Liidu vastu.

Suurte saksa kapitalide voolamisega põlevkivitööstusse hakkas kolmekümnendatel aastatel põlevkivi kaevandamine Eestis laienema, misjuures tunduvalt suurenes ka põlevkiviõlitoodang. Põlevkiviõlitööstus jäi aga ikkagi ainult poolfabrikaate tootvaks tööstusharuks, sest toodetav toorõli läks suuremas osas Saksamaale keemiatööstuse toorainena. Nii näiteks eksporditi 1938. a. ligi 87% toorõli üldtoodangust Saksamaale ja ainult vähene osa töödeldi ümber kohapealsetes rafineerimisvabrikutes.

Kuigi kodanliku vabariigi lõpuaastail põlevkivi- ja toorõlitoodang tunduvalt kasvas, ei tähendanud see kaugeltki põlevkivitööstuse igakülgset arengut. Toimus ainult põlevkivitööstuse kui saksa militarismi huvides töötava tootmis-haru ühekülgne laiendamine mahajäänud tootmistehnilisel

baasil. Põlevkivi kasutamine võis toimuda ainult neis harudes ja suundades, milledest oli huvitatud saksa militarism. Põlevkivitööstuse ühekülgset arengut iseloomustab see, et põhilise osa toodangust moodustasid vedelkütused, kuna gaasi- ja gaasikeemiatööstust üldse ei arendatud.

Maha jäänud oli ka põlevkivikaevanduste tootmistehniline tase. Rakendatavad kaevandamissüsteemid ja tootmistehnika olid kodanliku Eesti põlevkivikaevandustes primitiivsed. Kaevuri ainsateks tööriistadeks olid kirka, labidas ja käsipuur. Ainsaks valguseallikaks etes olid primitiivsed karbiitlambid. Kodanlikud teadlased, tehes põlevkivitööstuse «tulevikuplaane» 10—15 aasta peale (s. o. umbes 1952. aastani), nägid suurt tehnilist progressi selles, et käsitsipuurimine kaevandustes oleks asendatud puurimisega pneumaatiliste haamerpuuride abil. Arvestuste järgi pidi see uuendus aitama kaevuri tööviljakust tõsta 2,5 tonnilt vahetuses 3,5 tonnini. Nagu arvud näitavad, oli kaevurite tööviljakus tollal väga madal. Töötingimused olid äärmiselt rasked ja kaevurite töötasu madal. Põlevkivitöölise töötasu alandamiseks tõid kapitalistid sisse poola töötatöölisi, kes kohalikke olusid mitte tundes nõustusid töötama veelgi madalama palga eest kui kohapealsed töölised.

Kodanlikus Eestis oli mehhaniseerimata mitte üksnes kaevuri tööprotsess, vaid ka kõik teised tööloigud. Allmaatransport toimus põhiliselt hobujõul, kusjuures kaevur ise pidi oma füüsilise jõuga vagoneti eest veostrekki toimetama. Korralikku ja nõuetekohast ventilatsiooni kaevandustes ei olnud. Samuti toimusid ka pealmaatööd suuremas osas käsitsi. Niisugune olukord tööde mehhaniseerimise osas, mis valitses kodanliku Eesti põlevkivitööstuses, on iseloomulik ka teiste kapitalistlike maade tööstusele. Nii näiteks on praegugi veel Inglismaa söetööstuses üle poole töödest mehhaniseerimata, samal ajal kui meil, Nõukogude Liidus, on söetööstuses enamik suurt tööjõukulu nõudvatest protsessidest täielikult mehhaniseeritud.

Kapitalism toetab tehnilist progressi ja rakendab uut tehnikat ainult siis, kui see on odavam tööjõust, mida see tehnika asendab. J. V. Stalin oma töös «Sotsialismi majandusprobleemid NSV Liidus» näitab, et «Kapitalism on uue tehnika poolt, kui see tootab talle suurimaid kasumeid. Kapitalism on uue tehnika vastu ja käsitsi töötamisele üle-

mineku poolt, kui uus tehnika ei tööta enam suurimaid kasumeid»¹. Kodanlikus Eestis oli aga odavat tööjõudu külluses ja peale selle veel võimalusi töötatööliste sissetoomiseks teistest maadest, mistõttu kapitalistid polnud tootmise mehhaniseerimisest põlevkivitööstuses huvitatud.

Tõeliselt avarad perspektiivid avanesid Eesti põlevkivitööstusele alles pärast kodanliku korra kukutamist ja nõukogude võimu taaskehtestamist 1940. a. Eesti rahvamajandus hakkas nüüd arenema sotsialistlikel alustel sõbralike nõukogude vennasrahvaste ühises peres. Ühtlasi algas põlevkivi uurimise ja tööstusliku kasutamise arengus kolmas periood, mis erineb põhiliselt eelmistest nii kvantitatiivses kui ka kvalitatiivses mõttes. Põhjalik murrang toimus põlevkivi teadusliku uurimise küsimustes kui ka põlevkivitööstuse arengu suundades. Nõukogude korra taaskehtestamisega avanesid esmakordselt võimalused põlevkivi teaduslikuks uurimiseks tõeliselt laialdases ulatuses. Põlevkivi ja selle kasutamise võimaluste uurimisega tegelevate teadlaste ja uurimisasutuste arv kasvas mitmekordseks, avarus tunduvalt uurimistöode temaatika. Koos Eesti NSV teadlastega asusid neid küsimusi lahendama ka teiste vennasvabariikide teadlased ja uurimisasutused, kes omandasid rikkalikke kogemusi NSV Liidu teistes rajoonides paiknevate põlevkivivarude uurimisel. Partei ja valitsus püstitasid uurimistöode põhieesmärgiks põlevkivi kompleksse kasutamise küsimuste lahendamise. Põlevkivi orgaanilise ja mineraalse osa kompleksne ja jääkideta kasutamine on kõige ratsionaalsem ja efektiivsem tee põlevkivitööstuse arendamisel ja on eriti oluline juba selle tõttu, et põlevkivivarud NSV Liidus moodustavad kõigest 0,8 protsenti kõigist kütuste varudest.

Tähtsaks saavutuseks põlevkivi kasutamise võimaluste teadusliku uurimise alal nõukogude ajal on põlevkivi gaasistamise probleemi lahendamine. Ainulaadselt ja esmakordselt põlevkivitööstuse ajaloos lahendati Nõukogude Liidu teadlaste poolt suurte gaasihulkade saamise küsimus põlevkivist.

Põhilised muudatused toimusid ka põlevkivitööstuse arengus. Põlevkivitööstus kujunes vabariigi üheks juhtivaks tööstusharuks. Tänu nõukogude korra taaskeh-

¹ J. Stalin, Sotsialismi majandusprobleemid NSV Liidus, lk. 85.

testamisele ja vennasvabariikide abile hakkas seninägemata kiires tempos arenema nii põlevkivi kaevandav tööstus kui ka kõik põlevkivi töötlevad tööstusharud.

Juba 1940. a. hakati koostama põlevkivitööstuse edasiarendamise plaani. Selle plaani kohaselt tuli rajamisele terve rida uusi kaevandusi ja utmistehaseid. Viisaastaku jooksul oli ette nähtud ka uute töölisasulate ja linnade rajamine põlevkivirajoonis, mis pidi kujunema teiseks Eesti NSV industriaalseks keskuseks pealinna Tallinna kõrval.

Selle hooga ülesehitustöö katkestas ajutiselt fašistliku Saksamaa kallaletung NSV Liidule. Nõukogude Eesti langes kolmeks aastaks Saksa okupatsiooni alla. Fašistlikud röövvalutajad asusid oma sõjamajanduse huyides halastamatult eksploateerima meie maa majandust ja riisuma tema maapõuevarasid. Ka põlevkivitööstus pandi Saksa sõjamasinat teenima.

Kui võidukas Nõukogude Armeed sundis fašistlikud anastajad Nõukogude Eestist põgenema, hävitasid fašistid põlevkivitööstuse peaaegu täielikult. Kaevandused lasti õhku ja uputati, utmistehased ja õlivabrikud süüdati põlema. Põlevkivibasseinis hävitati 241 tööstushoonet, 412 elumaja, haigla ja kool. Täielikult või osaliselt purustati 5 põlevkivikaevandust. Saksamaale veeti välja suur osa mäetehnilist sisseseadet. Fašistlike röövvalutajate poolt tekitatud kahjude hindamise vabariikliku komisjoni andmetel tõusis kahjude kogusumma põlevkivitööstuses ligi 1,4 miljardi rublani.

Kohe pärast meie maa vabastamist hitlerlaste vägivalla võimu alt asuti põlevkivitööstust taastama. Riikliku Kaitsekomitee määrusega 1945. a. juunist, milles nähti ette kogu põlevkivibasseini taastamine ja rekonstrueerimine, suunati taastamistöödeks suured kapitaalvahutuste summad. Suurt abi osutasid põlevkivitööstuse taastamisel vennasvabariigid, kes suunasid taastamistöödele oma spetsialiste ja varustasid taastatud kaevandused uute tootmiseadmetega. Juba mõni kuu pärast põlevkivibasseini vabastamist andsid kaevandused uuesti toodangut.

Suured ja vastutusrikkad ülesanded püstitas Eesti NSV põlevkivitööstusele neljas viie aasta plaan. Selle plaani kohaselt tuli põlevkivibasseini rajada terve rida uusi kaevandusi ja tõsta tunduvalt põlevkivitoodangut, taastada kõik utmistehased ja rakendada need tööle, ehitada

põlevkivigaasitehas ja gaasijuhe Kohtla-Järvelt Lenini-gradis.

Neljanda viie aasta plaani kohaselt suunati suured summad ka elamuehituseks ja põlevkivibasseini heakorrastamiseks. Eesti NSV-le neljandaks viisaastakuks ette nähtud kapitaalvahetustest oli ligi 40 protsenti määratud põlevkivibasseini väljaehitamiseks ja põlevkivitööstuse edasiarendamiseks. See näitab, missugust tähtsust on omandanud Eesti NSV rahvamajanduses põlevkivitööstus.

Veelgi suurelatuslikumad ülesanded püstitas partei ja valitsus Eesti NSV põlevkivitööstusele viienda viie aasta plaanis. Partei XIX kongressi direktiivide kohaselt kasvab Eesti NSV-s käesoleval viisaastakul põlevkivitootmine umbes 2,3-kordseks. Põlevkivikeemiatööstuse edasiarendamise ja laiendamise tulemusena suureneb põlevkivist saadavate vedelkütuste tootmine viisaastaku lõpuks 1,8-kordseks. Kõrgeväärtusliku põlevkivigaasi tootmine kasvab sama aja jooksul umbes 2,2-kordseks. Tunduvalt laiendatakse elektrienergia tootmist peenpõlevkivi baasil töötavates soojusjõujaamades. Suurt tähelepanu pööratakse viienda viisaastakul põlevkivi mineraalse osa kasutamisele. Põlevkivituha, poolkoksi, koksi ja utmisjäädide ärakasutamiseks mitmesuguste defitsiitsete ja väärtuslike produktide tootmiseks lahendatakse käesoleval viisaastakul põhiliselt ka põlevkivi kui tööstusliku tooraine kompleksse ja jääkideta kasutamise probleem.

Eesti NSV põlevkivitööstuse töölised, insener-tehniline personal ja teadlased, koostöös vennasvabariikide teaduslike uurimisasutustega, suunavad kõik oma jõupingutused sellele, et täita ja ületada uue viisaastaku ülesanded, mida seadis nende ette Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XIX kongress.

III. Põlevkivi kaevandamistööstuse sõjajärgsed töötulemused ja selle edasiarendamise ülesanded viienda viisaastakul.

Eesti NSV põlevkivi kaevandamistööstuses on toimunud sõjajärgseil aastail suured ja põhjalikud muutused. Enamik kodanlikult korralt päritud kaevandustest on põhjalikult rekonstrueeritud ja varustatud uue tehnikaga. Peale selle võeti neljanda viisaastaku jooksul eksploatatsiooni veel

terve rida uusi kaevandusi, nagu kaevandused nr. 2 ja nr. 8 Jõhvis, kaevandus nr. 6 Sompas, kaevandus nr. 10 Ahtmes jt. Need uued kaevandused on rajatud nõukogude mäetehnika viimase sõna järgi ning varustatud kodumaiste mäemehhanismide ja seadmetega.

Tänu uute kaevanduste eksploatatsiooni võtmisele ja vanade kaevanduste rekonstrueerimisele kasvas põlevkivi toodang sõjajärgsetel aastatel jõudsasti. Sõjaeelne toodangutase saavutati juba 1946. a. ja praegu on see tase mitmekordselt ületatud. Kogu basseini kohta kasvas põlevkivitoodang aastail 1946—1952 rohkem kui 2,6-kordseks. Eriti märkimisväärseid tulemusi toodangu väljalaske suurendamisel on saavutanud Kukruse ja Käva kaevandused. Kukruse kaevandus annab praegu rahvamajandusele ligi kaks korda rohkem põlevkivi kui neljanda viisaastaku algul. Kävas kasvas toodangu väljalase sama aja jooksul umbes 70 protsendi võrra. Aasta-aastalt on kasvanud uute kaevanduste osatähtsus. Kui 1948. a. andsid nõukogude korra ajal rajatud uued kaevandused kombinaadi «Eesti Põlevkivi» üldisest toodangust ainult poolteist protsenti, siis 1951. a. oli see juba 38 protsenti ja 1952. a. umbes 47 protsenti.

Viiendal viisaastakul võetakse eksploatatsiooni veel mitu uut kaevandust ja nende erikaal kasvab veelgi. Teiselt poolt suureneb toodangu väljalase ka praegu töötavates uutes kaevandustes nende täie projekteeritud tootmisvõimsuse rakendamisel.

Tundmatuse ni muutus sõjajärgsete aastate jooksul ka põlevkivikaevanduste tootmistehniline ilme. Endise käsitsitöötamise on masinad ja mäemehhanismid suures osas välja tõrjunud. Terve rida olulise tähtsusega töömahukaid tööprotsesse on mehhaniseeritud. Partei ja valitsus on meil kaevurite käsutusse andnud võimsad soonimismasinad, elektripuurmasinad, kraap- ja linttransportöörid, mis kaevuri tööd tunduvalt kergendavad. Suuresti aitas tõsta pealmaakaevanduste efektiivsust võimsate sammuvate ekskavaatorite rakendamine, millised võeti Eesti NSV põlevkivitööstuses esmakordselt kasutusele käesoleva viisaastaku algul. Meie kaevandustest on juba ammu kadunud hobustransport ja teised primitiivsed transpordivahendid. Kaevandusesisene transport on täiesti mehhaniseeritud. Väheefektiivsed mootorvedurid on põhilises osas asendatud trolli- ja akumulaatorveduritega. Väikesed ühetonnised

vagonetid on uutes kaevandustes asendatud kolmetonniste vagonettidega, mis kindlustab tunduvalt suurema tööviljakuse allmaatranspordis. Ettevalmistustöödel on kasutusele võetud laadimismasinad S-153, mis aitavad kiirendada ettevalmistusete rajamist ja kergendavad kaevurite-läbijate tööd. Laavades toimetavad lahtimurtud põlevkivi vagonettidesse kraap- ja linttransportöörid.

Märkimisväärseid tulemusi on saavutatud ka mitmesuguste abioperatsioonide mehhaniseerimisel. Paljudes kaevandustes on nüüd mehhaniseeritud vagonettide etteandmine laavade laadimispunktides, vagonettide tühjendamine vipritel ja aheraineterrikoonikutel (aherainemägi). Sõjajärgsetel aastatel on eesrindlikud kaevandused saavutanud esimesi tulemusi ka jaoskondade veekõrvalduse ja kaevanduse ventilatsiooni automatiseerimisel. Põlevkivi sorteerimistehhis toimub põlevkivi transport lintkonveieritega ja töötavad võimsad purustusseadmed. Põlevkivi laadimine raudteevagunitesse on peaaegu 100% -liselt mehhaniseeritud. Läbiviidud mehhaniseerimise ulatuslikkust näitab ühtlasi ka see, et aasta-aastalt on kasvanud kaevurite kasutuses olevate tehniliste seadmete kogus. Töö tehnilise varustatuse tase on kombinaadis «Eesti Põlevkivi» aastail 1946—1952 kasvanud rohkem kui viiekordselt. Töö faktiline elektrienergiaga varustatus aga tõusis rohkem kui 4,2-kordselt.

Toodud andmed näitavad, et Eesti NSV põlevkivitööstus on sõjajärgseil aastail muutunud algeliste töövahenditega töötavast tootmisalast moodsaima tehnikaga varustatud tööstusharuks. Meie põlevkivikaevandused on kujunenud tõelisteks maa-alusteks tehasteks. Tööprotsesside ulatuslik mehhaniseerimine põlevkivitööstuses on aidanud tunduvalt kergendada tööliste tööd ja tõsta nende tööviljakust. Kui kapitalistlikus ühiskonnas suhtuvad töölistes tehnikasse vaenulikult ja vaatavad seadmetele kui ekspluateerimise suurendamise vahendeile, siis sotsialistlikus tööstuses on olukord hoopis teistsugune. Sotsialistlikus ühiskonnas masinad mitte ainult säästavad tööd, vaid nad ühtlasi kergendavad töötegijate tööd, mille tõttu meie tingimustes, erinevalt kapitalismi tingimustest, töölistes kasutavad tööprotsessis masinaid väga hea meelega.

Koos tootmise mehhaniseerimisega on pidevalt hoolitsetud ka tööliste töötingimuste parandamise eest. Suured summad kulutatakse iga aasta töökaitse ja ohutustehnika

parandamiseks kaevandustes. Suures ulatuses on meie kaevandustes laavad ja kaevekäigud nüüd üle viidud tsentraalsele valgustusele, kusjuures ligi pool neist valgustatakse päeavalguslampidega. Karbiitlambid on peaaegu täiesti välja tõrjutud. Kaevurid on varustatud mugavate akumulaaatorlampidega. Tööliste töötingimuste eest hoolitsemise kujukaks näiteks on see, et meie põlevkivibasseini eesrindlikes kaevandustes on kaevurite töökohale transportimiseks kasutusele võetud maa-alused trammid. Kui varem kaevurid kulutasid palju aega mitme kilomeetri kaugusel asuvale töökohale minekuks ja tagasitulekuks, siis nüüd kulub selleks maa-aluse «ekspressiga» sõites ainult mõned minutid.

Koos uue tehnikaga tulid põlevkivikaevandustesse ka uued kaevandamissüsteemid ja eesrindlikud tootmise organiseerimise meetodid. Uus tehnika andis võimaluse vana väheefektiivse kitsaseega töötamisel põhineva kambriüsteemi asendamiseks laavasüsteemiga. Praegu annavad laavad umbes kaks kolmandikku kogu põlevkivitoodangust.

Töötamine pikkades laavades andis võimaluse spetsialiseerumiseks ja põhjalikuma tööjaotuse läbiviimiseks tööliste vahel. Tekkis terve rida uusi elukutseid, nagu sooni-
mismasina masinist, tema abiline, transportööride ülekan-
jad, motoristid, vagonettide etteandjad ja terve rida teisi, milliseid kambrites töötamisel ei tuntud.

Tänu tootmise mehhaniseerimisele ja sügavamale tööjaotusele on tööliste tööviljakus laavades tunduvalt suurem kui kambrites, kusjuures ka ühe tonni põlevkivi omahind on siin madalam. Nii näiteks 1952. a. I poolel oli Kukruse ja Käva-2 kaevanduses laavadega töötavates jaoskondades ühe tonni põlevkivi omahind keskmiselt 15 protsenti madalam kui kambreis. Tunduvalt vähenes sooni-
mismasinate rakendamise tagajärjel ka lõhkeainete kulu. Laavades kulub ühe tonni kohta 30—40 protsenti vähem lõhke-
ainet, süütenööri ja detonaatoreid kui kambreis. Seevastu aga toestuspuidu kulu suurenes, sest kaheksakümne meetri pikkune laava nõuab tugevamat toestust kui umbes neli korda väiksema pikkusega kamber. Toestuspuidu kulu laavades aitas aga suuresti vähendada metalltoestuse kasutuselevõtt, sest iga metalltugi annab oma kasutusea kestel ligi 8 tuhat rubla kokkuhoitu ja säästab suure hulga defitsiitset metsamaterjali. Lisaks kõigele sellele on aga ka kaevurite töötingimused laavades tunduvalt kergemad,

sest põlevkivi laadimine laava põrandal asuvale kraap-transportöörile nõuab tunduvalt vähem füüsilist pingutust kui selle tõstmine kõrgetesse vagonettidesse, nagu see toimub kambrites.

Uue tehnika rakendamine ja üleminek laavasüsteemile tõi meie kaevandustesse ka uued töö organiseerimise viisid. Donbassi söekaevurite eesrindlike kogemusi kasutades hakati põlevkivikaevandustes kaevetöid organiseerima tsükli- graafiku järgi. Esimesed põlevkivibasseini laavad viidi tsükli- graafikule üle 1951. a. aprillis. Töö organiseerimise uue meetodi initsiaatoriks oli kaevanduse nr. 10 teise jaos- konna ülem kommunist Arkadi Zolotov. Uus töömeetod levis kiiresti põlevkivibasseini teistesse kaevandustesse. Kombinaadis «Eesti Põlevkivi» on praegu tsükli- graafikule üle viidud ligi 70% kõigist laavadest. Nendest enamik täi- dab ja ületab ettenähtud tsüklite normi. Levinumaks tsükli- graafiku rakendamise vormiks on töötamine põhimõttel üks tsükkel ööpäevas. Selle kõrval on saavutatud esimesi tulemusi ka tsükli- graafiku rakendamisel põhimõttel üks tsükkel kahes vahetuses. Esimesena läks kahevahetuselisele tsükli- graafikule üle kaevanduse nr. 10 teine jaoskond. Praegu töötavad kümnendas kaevanduses juba kõik laavad kahevahetuselise tsükli- graafiku alusel. Ettevalmistusi kahe- vahetuselise tsükli- graafiku ulatuslikuks juurutamiseks tehakse Kukruse kaevanduses.

Töötamine tsükli- graafiku järgi on kaevetööde organi- seerimise kõrgemaks vormiks. Tsükli- graafiku järgi tööta- mine nõuab töö organiseerimist jaoskonnas nii, et kogu kaevetööde kompleks, alates laava ettevalmistamisest ja lõpetades põlevkivi väljaandmisega laavast, teostatakse ühe ööpäeva või kahe vahetuse kestel. Tsükli- graafik annab võimaluse kaevetöid ajaliselt kontsentreerida, mille tulemu- sena paraneb seadmete ja mäemehhanismide kasutamine, suureneb toodang, tõuseb tööliste tööviljakus ja alaneb tunduvalt ka põlevkivi omahind.

Kaks tsükli- graafikule üle viidud jaoskonda annavad praegu meie eesrindlikes kaevandustes kolme- nelja vana- viisi töötava jaoskonna toodangu. Näiteks kaevanduses nr. 10 suurenes toodang jaoskondades nr. 1 ja nr. 2 pärast tsükli- graafikule üleviimist 1951. a. lõpuks peaaegu kahe- kordseks, võrreldes aasta algul antud toodanguga. Samal ajal aga alanese ühe tonni põlevkivi jaoskonna- omahind jaoskonnas nr. 1 14 protsendi ja jaoskonnas nr. 2 18 prot-

sendi võrra. Tööliste tööviljakus kasvas tsükligraafikule üle viidud laavades keskmiselt 20 protsenti. Tsükligraafiku edukas juurutamine näitab ühtlasi ka meie põlevkivitööstuse tööliste ja insener-tehniliste töötajate tehnilise ja kultuurilise taseme suurt tõusu, sest ainult teadlikud ja tehnikat igakülgsest valdama õppinud inimesed on suutelised tehnikat edasi viima ja tõstma tootmiskultuuri kõrgele tasemele.

«Tehnika ilma tehnikat valdavate inimesteta on surnud tehnika», õpetab J. V. Stalin. «Tehnika, eesotsas tehnikat valdavate inimestega, võib teha ja peab tegema imesid». Seepärast on partei ja valitsus pidevalt hoolitsenud põlevkivitööstusele kvalifitseeritud kaadri kasvatamise ja tema kvalifikatsiooni tõstmise eest. Peale spetsiaalsete kaevanduskoolide töötavad enamikus kaevandustes omad õppekursuste kombinatsioonid. Ainuüksi Kukrusel, Käval ning kaevandustes nr. 2 ja nr. 6 tõstis 1951. a. ligi 70% kõigist töölistest oma erialaseid teadmisi otsese väljaõppe, kvalifikatsiooni tõstmise või esmakordse õppuse teel.

Patriootlik töövaimustus ja uus sotsialistlik suhtumine töösse avalduvad kõige ilmekamalt sotsialistliku võistluse laialdases levikus meie põlevkivikaevandustes. Sotsialistliku võistluse käigus on põlevkivikaevandustes esile kerkinud tootmise novaatorite ja eesrindlaste võimas armee, kes üksteiselt õppides ja kogemusi edasi andes on saavutanud häid tulemusi oma töös ja aidanud edasi arendada põlevkivi kaevandamise tootmistehnikat.

Suurem osa sõjajärgseil aastail põlevkivitööstuses ellu viidud tootmistehnilistest ja organisatsioonilistest uuendustest on algatatud tootmise novaatorite ja eesrindlaste poolt. Tootmise eesrindlased olid tsükligraafiku juurutamise eest võitlejate esiridades. Nad algatasid Kuzbassi kaevurite eeskujul võitlust iga tsükli põlevkivi omahinna alandamise eest.

Tootmise novaatorid — söemeistrid Mihkelsaar, Brikker ja Antonov — asusid esimestena organiseerima kuuendas kaevanduses kompleksbrigaade puurimis- ja transportööri ülekandmistöödeks laavades. Kompleksbrigaadis töötades teevad nüüd kolm söemeistrit ära 6 inimese töö, sest varem kulus antud töödekompleksi sooritamiseks 2 puurijat ja 4 ülekandjat. Uue töömeetodi rakendamise tulemusena purustasid nad kraaptransportööri ülekandmisel üleliidulise rekordi ja kandsid kraaptransportööri STR-30 üle ennekuul-

matult lühikese ajaga — 1 tunni ja 23 minutiga. Transporditööde-kiirülekanndmise meetod levis kiiresti ja on tänapäeval kasutusel kõigis kaevandustes.

Kukruse eesrindlased algatasid liikumist toodangu suurendamise eest soonimismasina baari pikkuse täielikuma ärakasutamise arvel. Soonimismasina poolt lõigatava soone sügavus on nüüd enamikus kaevandustes suurenenud 1,8 meetrilt rohkem kui 2 meetrile. Kuuenda kaevanduse parim soonimismasina masinist A. Lobanov saavutas soonimismasina baari ühe lüli võrra pikendamise tulemusena soone sügavuseks isegi 2,1 m, mis lubab vahetuse jooksul toota kümneid tonne põlevkivi ilma täiendavate kuludeta. Käva kaevanduse eesrindlik soonimismasina masinist V. Surkov on laava kiirsoonimise meetodi initsiaatoriks. Donbassi söekaevandamise trusti «Tšistjakovanratsiit» kaevanduse 3-bis eeskujul alustasid Käva soonimismasina masinistid võistlust soonimismasina tootlikkuse tõstmise eest.

Järgnedes Donbassi Nikonovi kaevanduse söekombaini masinisti Tihhon Mihhailovi eeskujule, asusid põlevkivikaevanduste tootmise novaatorid koostama isiklikke töövilkakuse tõstmise plaane. Eriti laialdaselt levisid need allmaatranspordi töötajate hulgas.

Tootmise novaatorid olid ühtlasi ka need, kes andsid mõtte soonimismasinade kasutamiseks ettevalmistustöödel. Esimesena asus 1953. a. jaanuaris soonimismasinaid kasutama ettevalmistusetes kümnenda kaevanduse novaator Mihhail Terentjev, kes on saanud üldtuntuks põlevkivibasseini töötajate hulgas kui kiirläbimise meetodi algataja. Tema brigaadis kasutusel oleva soonimismasina baari pikkuseks on 3,8 m. Tehnika rakendamine annab brigaadil võimaluse läbida igas tsüklis uut strekki kaks ja pool korda rohkem kui endisel viisil töötades. Kümnenda kaevanduse tootmise novaatorite kogemusi kiirläbimismeetodi juurutamisel uuritakse praegu kõigis teistes kaevandustes nende levitamise eesmärgil.

Need on ainult üksikud näited meie paremate tootmise novaatorite saavutustest, kuid nad näitavad küllaltki kujukalt meie põlevkivikaevanduste tööliste uut loovat suhtumist töösse. Eesrindlaste töökogemuste laiaulatuslik levitamine basseini kaevandustes on aidanud kindlustada kõrgete töövilkakuse näitajate saavutamist, parandada tootmis-seadmete kasutamist, vähendada mitmesuguste materjalide kulutust ja alandada põlevkivi omahinda.

Tänu sõjajärgseil aastail teostatud ulatuslikule mehhaniseerimisele ja sotsialistliku võistluse laialdasele levikule põlevkivikaevandustes on tööliste tööviljakus pidevalt tõusnud. Põlevkivitööstuses kui ammendavas tööstusharus, kus teatavasti elava töö kulutus tootmisel on suure erikaaluga, on tööviljakuse pideva tõusu kindlustamine üheks tähtsamaks ülesandeks. Partei XIX kongressil seltsimees G. Malenkov, rõhutades tööviljakuse tõstmise tähtsust, ütles: «Meie partei on sotsialistliku ülesehitustöö kõigil etappidel järjekindlalt taotlenud tööviljakuse süstemaatilist tõusu, mis on sotsialistliku tootmise kasvu ja täiustumise tähtsaim tingimus».¹

Meie põlevkivibasseini ühes eesrindlikumas, Kukruse kaevanduses toodeti 1952. aastal ühe töölise kohta ligi 2,9 korda rohkem põlevkivi kui 1946. aastal. Veelgi jõudsamalt on kasvanud kaevurite tööviljakus, mis praegu on keskmiselt rohkem kui kolm korda kõrgem sõjaeelsest. Eesrindlikud kaevurid-novaatorid — oma eriala meistrid — toodavad aga kuni kuus korda rohkem, andes vahetuses 12 kuni 16 tonni põlevkivi. Eriti vajab esiletõstmist kuues kaevandus, kus kaevurite tööviljakus on praegu kõrgem kui üheski teises põlevkivibasseini kaevanduses. See näitab nõukogude korra ajal rajatud uute kaevanduste tehnilist üleolekut ja tootmise mehhaniseerimise suurt tähtsust tööviljakuse tõstmise tegurina.

Märkimisväärseid tulemusi on saavutanud Eesti NSV põlevkivikaevandused ka põlevkivi omahinna alandamisel. Nii näiteks oli ühe tonni põlevkivi omahind 1952. aastal Käval 21,6 protsenti, Kukrusel 13 protsenti ja Viivikonas 22 protsenti madalam kui 1946. a. Kombinaadi «Eesti Põlevkivi» uutes kaevandustes on põlevkivi omahind alanenud nende eksploatatsiooni võtmisest saadik keskmiselt üle 50 protsenti.

Võitluses põlevkivi omahinna alandamise eest on uutest kaevandustest kõige paremaid tulemusi saavutanud kuues kaevandus. Siin oli 1952. aastal täie tootmisvõimsusega tööle asudes ühe tonni põlevkivi omahind ainult 10% kõrgem kui Kukrusel, kus teatavasti toodetakse kõige odavamalt põlevkivi meie põlevkivibasseinis. Kuues kaevandus hakkas esimesena uutest kaevandustest 1951. a. töötama

¹ G. M. Malenkov, Aruandekõne ÜK(b)P Keskkomitee tööst partei XIX kongressile, Tallinn, 1953, lk. 40.

kasumiga. Kuuenda kaevanduse saavutused purustavad lõplikult kodanlike natsionalistide ja «antimehhanisaatorite» poolt levitatud «teooriad» sellest, nagu ei õigustaks mehhaniseerimine end põlevkivitööstuses, et uutes kaevandustes on ja jääb omahind «ülemehhaniseerimise» tõttu kõrgemaks kui vanades kaevandustes jne. Ühtlasi näitab see, et ka teised uued kaevandused võivad tunduvalt alandada põlevkivi omahinda ja töötada rentaabliit.

Märkimisväärsed saavutused põlevkivi omahinna alandamisel on kaevanduste tehnilise rekonstrueerimise, tööprotsesside mehhaniseerimise, võimsa nõukogude mäetehnika laialdase rakendamise ja uute eesrindlike tootmise organiseerimise meetodite juurutamise tulemuseks.

Missugust majanduslikku efekti andis kodanlikult korralt päritud vanade kaevanduste tehniline rekonstrueerimine ja tööprotsesside mehhaniseerimine, seda näitab ilmekalt Kukruse ja Kiviõli kaevanduste võrdlus. Kui 1946. a. oli ühe tonni põlevkivi omahind mõlemas nimetatud kaevanduses peaaegu ühesugune, siis tänu läbiviidud rekonstrueerimisele on ühe tonni põlevkivi omahind Kukrusel viimastel aastatel olnud 15—20 protsenti madalam kui Kiviõlis.

Koos uue tehnika kasutuselevõtu ja uute tootmise organiseerimise meetoditega tulid Eesti NSV põlevkivikaevandustesse ka uued nõukogulikud tootmise juhtimise ja majandamise meetodid. Donbassi söekaevanduste eesrindlike kogemusi ära kasutades hakati sõjajärgsel perioodil ka põlevkivikaevandustes jaoskondi üle viima isemajandamisele. Kaevandusesisene isemajandamine aitas eesrindlikel kaevandustel avastada kasutamata tootmisreserve ja tugevdada võitlust kokkuhoiurežiimi edasise süvendamise eest. Kõige paremini on kaevandusesisene isemajandamine korraldatud kaevandustes nr. 2 ja nr. 6, kus isemajandamisele on üle viidud nii tootmisjaoskonnad kui ka kõik abi- ja teenindavad majandid. Märkimisväärsed tulemused on saavutatud jaoskondade isemajandamise organiseerimise alal ka Käva kaevanduses. Neid eesrindlike kogemusi juurutatakse edukalt praegu teistes kaevandustes, et kindlustada kokkuhoiurežiimi edasist süvendamist ja põlevkivi omahinna alandamist.

Põlevkivitööstuse jõudus areng nii lühikese aja jooksul demonstreerib veelkordselt sotsialistliku korra üleolekut kapitalistlikust korrast ja näitab, millised suured võimalused avanevad kapitalistliku orjuse ahelatest vabanenud

väikesele rahvale oma tööstuse arendamiseks nõukogude rahvaste vennalikus peres.

Põlevkivitööstusel seisavad aga ees veel suured ülesanded. Põlevkivitoodangu tõstmise ja uute kaevanduste rajamise kõrval on vaja kõigiti parandada ka tootmise kvalitatiiivseid näitajaid ja võidelda tootmises peituvate kasutamata sisemiste reservide täieliku mobiliseerimise eest.

Kõige tähtsamaks küsimuseks võitluses sisemiste reservide ärakasutamise eest põlevkivitööstuses tuleb pidada uute kaevanduste täie projekteeritud tootmisvõimsuse juurutamist. Uute kaevanduste projekteeritud võimsuse juurutamine on seni toimunud aeglaselt. Nii näiteks kasutati möödunud aastal kombinaadis «Eesti Põlevkivi» uute kaevanduste projekteeritud võimsusest ära ainult 65%. Samal ajal aga ületati vanade rekonstrueeritud kaevanduste projekteeritud tootmisvõimsust tunduvalt. Pooliku võimsusega töötamine on peamiseks põhjuseks, miks uutest kaevandustes põlevkivi omahind on kõrgem ja tööviljakus suhteliselt madal. Arvestused näitavad, et uute kaevanduste täie võimsusega tööle rakendamisel alaneb omahind tunduvalt ja tõuseb tööviljakus ning nad võivad anda selles suhtes sama häid näitajaid kui eesrindlikud kaevandused Kukruse ja Käva. Seepärast on uute kaevanduste projekteeritud tootmisvõimsuse juurutamise kiirendamine suure rahvamajandusliku tähtsusega.

Põlevkivitoodangu suurendamine peab käesoleval viis-aastakul toimuma peamiselt olemasoleva tootmisvõimsuse parema ärakasutamise teel. Partei XIX kongressi direktiivides juhitakse tähelepanu sellele, et tootmisvõimsuse paremat ärakasutamist ja olemasolevate ettevõtete laiendamist tuleb vaadata kui tähtsamat reservi toodangu suurendamiseks. «Rööbiti uute ettevõtete ja agregaatide käikulaskmisega kindlustada tegutsevate ettevõtete võimsuse suurendamine nende rekonstrueerimise, uue sisseseade ülesseadmise, tootmise mehhaniseerimise ja intensiivistamise ning tehnoloogiliste protsesside parandamise arvel»¹.

Põlevkivitoodangu tõstmiseks 2,3-kordseks, nagu see on ette nähtud partei XIX kongressi direktiivides, on meil vajalik tootmisvõimsus põhiliselt olemas. Selles osas esi-

¹ Partei XIX kongressi direktiivid NSV Liidu arendamise viienda viie aasta plaani kohta aastaks 1951—1955, Tallinn, 1952, lk. 4.

nev väike puudujääk tuleb katta kaevanduste projekteeritud võimsuse ületamisega. Selleks on vaja Donbassi eesrindlike kaevanduste eeskujul ka Eesti NSV põlevkivitööstuses hakata juurutama abinõusid projekteeritud tootmisvõimsuse ületamiseks, eriti aga uutes kaevandustes, mis oma aastatoodangult projekteeriti mõnevõrra väiksematena.

Uute kaevanduste täie tootmisvõimsuse tööle rakendamiseks ja partei XIX kongressi poolt antud põlevkivitoodangu suurendamise ülesande täitmiseks on vaja likvideerida mahajäämus põlevkivi tarbimise ja töötlemise osas, mis põlevkivitööstuse arengut praegu suuresti pidurdab.

Käesolev viisaastak peab andma lahenduse ka põlevkivi kolmanda sordi tööstusliku kasutamise küsimusele. Kolmanda sordi varudesse on praegu kinni külmutatud miljoneid rublasid käibevahendeid, mis raskendab kaevanduste finantsseisundit ja pidurdab tootmise arengut. Teatavaid edusamme on selles osas tehtud, kuid see ei kindlusta toodangu edasisel suurenemisel kogu kolmanda sordi põlevkivi täielikku ärakasutamist.

Tähtsaks ülesandeks põlevkivitööstuse edasiarendamisel on uute efektiivsemate ja ökonoomsemate kaevandamisviiside ja -süsteemide laiaulatuslikum rakendamine. Kombinaadis «Eesti Põlevkivi» tuleb käesoleval viisaastakul likvideerida kambriiviisiline tootmine ja täies ulatuses üle minna laavasüsteemile. Suured ülesanded on selles ka ENSV Kohaliku, Põlevkivi- ja Keemiatööstuse Ministeeriumi kaevandustel, sest siin saadakse laavasüsteemil praegu ainult kolmandik kogu põlevkivitoodangust. Laavasüsteemi ulatuslikum rakendamine annab võimaluse laialdasemalt mehhaniseerida tööprotsesse, alandada põlevkivi omahinda, tõsta tööviljakust ja kergendada kaevurite töötingimusi. Suurt majanduslikku efekti annab ka laavade pikendamine, sest näiteks 80 meetri pikkuses laavas on ühe tonni omahind umbes 10 protsenti madalam kui 60—65 meetri pikkuses laavas. Peale selle on pikemate laavade puhul ka ettevalmistustööde kulud väiksemad. Et kindlustada laavade pikendamist 100—120 meetrini, on vaja konstrueerida uued, võimsamad transportöörid, mis vastaksid põlevkivi-kaevanduste uutele töötingimustele.

Suuri võimalusi põlevkivi omahinna edasiseks alandamiseks annab lahtise kaevandamisviisi ulatuslikum rakendamine. Praegu on karjääriviisilise tootmise osatähtsus suhteliselt väike: selle tootmisviisiga saadakse ainult 5 prot-

senti üldisest põlevkivitoodangust. Kohtla kaevanduse andmetel on pealmaakaevanduses praegu ühe tonni põlevkivi omahind üle poole madalam kui allmaakaevanduses. Seejuures pole veel kaugeltki ära kasutatud selle kaevandamisviisi kõiki eeliseid, sest tootmine on siin praegu võrdlemisi vähe mehhaniseeritud. Lahtistes kaevandustes on aga olemas kõik võimalused tööprotsesside kompleksseks mehhaniseerimiseks. Võimsa nõukogude mäetehnika kasutuselevõtt tõstab lahtise kaevandamisviisi efektiivsust veelgi ja lubab karjääri viisil toota põlevkivi tunduvalt suurematest sügavustest kui seda meil seni praktiseeritud.

Üheks olulise tähtsusega ülesandeks viiendal viisaastakul on võitlus põlevkivi eksploatatsiooniliste kadude vähendamise eest. Peaküsimuseks on siin F-kihi väljavõtmise probleemi lahendamine.

Üldse on Eesti põlevkivi leiukohtades 8 tööstuslikku väärtust omavat põlevkivikihti. Seni on neist välja võetud ainult viis alumist kihti. Kaks ülemist kihti on õhukesed ja eraldatud teistest põlevkivikihtidest 1,2—1,7 meetri paksuse aherainekihiga, mistõttu nende väljavõtmine ei osutu otsustavaks. Ülalt kolmas kiht (F-kiht) liitub vahetult alumiste põlevkivikihtidega, kuid sisaldab kaunis suurel hulgal lubjakivi. Seda kihti ei ole tema veidi madalama kütteväärtuse tõttu seni tööstuslikult kasutatud. Teadlaste ja praktikute ette on seatud ülesanne põhjalikult läbi töötada F-kihi kaevandamise ja töötlemise küsimused, sest selle kihi väljavõtmisel on võimalik ilma täiendavate kapitalmahutusteta tõsta põlevkivitoodangut umbes 25 protsendi võrra. Seetõttu omab F-kihi küsimuse lahendamine suurt rahvamajanduslikku tähtsust. Hiljuti viidi kaevanduses nr. 2 läbi Leningradi Mäeinstituudi teadlaste osavõtul suureulatuslikke katseteid F-kihi väljavõtmisega seoses olevate tehniliste küsimuste lahendamiseks. Selle küllaltki keerulise probleemi lõplik lahendamine seisab aga alles ees ja nõuab tõsist tähelepanu. F-kihist saadava põlevkivi töötlemise küsimused on aga põhiliselt juba lahendatud.

Järgmiseks tähtsamaks põlevkivitööstuse ülesandeks uuel viisaastakul on tööprotsesside edasise mehhaniseerimise kindlustamine ja tehnilist uuendamist vajavate kaevanduste rekonstrueerimise teostamine. Mehhaniseerimise küsimus on olulise tähtsusega selle tõttu, et käsitöö osatähtsus on põlevkivi kaevandamisel tunduvalt suurem kui söe-

tööstuses. Põlevkivitööstusele on vaja sötööstuse mehhanismide kohandamisega luua oma tehnika ja kindlustada eeskätt laadimistöde mehhaniseerimine laavades ja koristustes, mis on kõige töömahukamaks protsessiks põlevkivi tootmisel. Suuri võimalusi on ka veel mitmesuguste abistavat laadi operatsioonide edasiseks mehhaniseerimiseks, nagu vagonettide etteandmise mehhaniseerimine laavade laadimispunktides ja vipritel mehhaaniliste ettelükkajate abil, veekõrvalduse ja ventilatsiooni automatiseerimine, metsamaterjalide laadimise ja etteandmise mehhaniseerimine jms.

Tööprotsesside edasise mehhaniseerimise kõrval on olulise tähtsusega ülesandeks kõigiti parandada olemasolevate seadmete ja mäemehhanismide kasutamist.

Suured reservid on olemas kaevandustes ülenormatiivsete seadmete näol. Ülenormatiivsete seadmete olemasolu on suurel määral tingitud remondimajanduse halvast organiseerimisest. Jõhvis asuva remonditehase väljaehitamiseks on võimalik seda ülenormatiivset reservi likvideerida ja need seadmed töösse rakendada, mis kindlustab toodangu edasise suurendamise ja aitab kaasa omahinna alandamisele.

Teiselt poolt on aga vaja pöörata tähelepanu ka töötavate seadmete pargi tootlikkuse edasisele tõstmisele. Selles osas peituvad samuti suured reservid toodangu kasvuks, tööviljakuse tõstmiseks ja põlevkivi omahinna edasiseks alandamiseks. Nii näiteks aitas kaevandamistöde organiseerimise parandamine ainuüksi möödunud aasta jooksul tõsta soonimismasinat tootlikkust 32 protsendi võrra. Ühe soonimismasina kohta tuleb praegu ligi 6 korda rohkem toodangut kui nende esmakordsel kasutuselevõtul põlevkivikaevandustes. Võimalused soonimismasinat tootlikkuse tõstmiseks on aga reas kaevandustes väga suured. Kui näiteks möödunud aastal tuli ühe töötava soonimismasina kohta toodangut Kukrusel 8939 tonni kuus, siis kaevanduses nr. 2 ainult 5302 tonni, kaevanduses nr. 8 — 5755 tonni jne.

Suured ülesanded seisavad põlevkivikaevanduste töötajate ees ka kaevetööde edasise intensiivistamise alal. Tänu ete edasimineku kiirendamisele osutus Käva ja Kukruse kaevandustes võimalikuks lühendada ete summaarset pikkust 1952. aastaks 44,2 protsendi võrra, võrreldes 1947. aastaga, ja samal ajal suurendada toodangut 29 protsendi võrra.

Siin tulebki kõige ilmekamalt esile läbiviidud mehhaniseerimise ja uue kaevandamissüsteemi majanduslik efektiivsus.

Tõsist tähelepanu on vaja pöörata käesoleval viisaastakul ka ettevalmistustööde edasisele kiirendamisele. Edasimineku kiirus ettevalmistustöödel on suuremas osas kaevandustes praegu tunduvalt madalam kui koristustöödel. Normaalselt peaks aga olema vastupidi. Et aeglase edasimineku tõttu ettevalmistustööd ei kujuneks kitsaskohaks, siis arendavad kaevandused ettevalmistustöid ekstensiivses suunas — suurendavad ettevalmistusete arvu, mis paljudel juhtudel on kujunenud plaanilisest tublisti suuremaks.

Suured ülesanded seisavad põlevkivikaevanduste töötajate ees ka tootmise organiseerimise edasise parandamise ja eesrindlike tootmise organiseerimise meetodite juurutamise alal. Üheks tähtsamaks küsimuseks on tsükligraafiku laiaulatuslikum rakendamine. Käesoleva viisaastaku jooksul on vaja kindlustada kõigi laavade üleviimine töötamisele tsükligraafiku järgi põhimõttel üks tsükkel ööpäevas ja järk-järgult luua tingimused töötamiseks põhimõttel üks tsükkel kahes vahetuses. Donbassi söekaevanduste eeskujul on tarvis ka Eesti NSV põlevkivitööstuses asuda juurutama tsükligraafikut ettevalmistustöödel, mis seni on meie kaevandustes leidnud võrdlemisi vähest kasutamist.

Viienda viisaastaku ülesannete täitmise kindlustamisel on suur tähtsus sotsialistliku võitluse laiaulatuslikul arendamisel, millega mobiliseeritakse laiad töötajate hulga võitlusele tootmisreservide avastamise ja rakendamise eest. Tootmise novaatorite ja eesrindlaste rikkalikke kogemusi on tarvis hoolikalt tundma õppida, üldistada ja levitada kõigis basseini kaevandustes.

Sotsialistliku võitluse igakülgne arendamine nõuab töötajate mobiliseerimist võitlusele materiaalsete vahendite säästliku kasutamise ja kokkuhoiurežiimi edasise süvendamise eest. Üheks tähtsamaks küsimuseks materjalikulutuste vähendamisel on metalltoetuse senisest ulatuslikum rakendamine ja selle ekspuateerimise parandamine. Metalltugede halva ekspuateerimise tõttu on nende väljalangemine praegu reas kaevandustes suur (Kukruse, nr. 10 jt.). Metalltugede arvu laavades on peaaegu kõigis kaevandustes võimalik mitmekordistada, mis annab suurt säästu toetuspuidu kulu vähendamise arvel. Tõsisemat suhtumist nõuab ka toetuspuidu teistkordse kasutamise küsimus, millele seni üldiselt pühendatakse vähe tähelepanu. Lõhkeainete

kulu vähendamiseks on vaja kõigiti tugevdada võitlust ratsionaalsete lõhkerežiimide väljatöötamise eest, ära kasutades siin tootmise novaatorite eesrindlikke kogemusi. Kokkuhoiurežiimi süvendamine nõuab võitlust ka mittetootlike kulude likvideerimise eest, sest need on praegu kaevandustes suured. Nii näiteks kallines möödunud aastal ühe tonni põlvkivi omahind mittetootlike kulude esinemise tõttu kombinaadis «Eesti Põlvkivi» keskmiselt 26 kopika võrra.

Kõigi eespool loetletud abinõude elluviimine aitab eeskätt tõsta põlvkivitoodangut, kuid teiselt poolt kindlustab see ühtlasi ka tööviljakuse pideva tõusu ja põlvkivi omahinna edasise alanemise. Põlvkivi omahinna otsustava alandamise küsimus on praegu üheks aktuaalsemaks probleemiks põlvkivitööstuses, sest uue tehnika rakendamine ja tootmise ulatuslik mehhaniseerimine ning tööviljakuse võimas tõus oleksid pidanud kaasa tooma palju suurema omahinna alanemise kui see tegelikult aset leidis.

Suurt tähelepanu omahinna edasise alandamise küsimustele pühendas NSV Liidu Ministrite Nõukogu esimees G. M. Malenkov oma kõnes Nõukogude Liidu Ülemnõukogu V istungjärgul. Eriti rõhutas ta ebarahuldavat olukorda omahinna osas söetööstuses, kus kõrge omahinna tõttu on palju kahjumiga töötavaid ettevõtteid. Samasugune on olukord põhiliselt ka Eesti NSV põlvkivitööstuses. Kuigi meie vabariigi põlvkivi kaevandav tööstus tervikuna võttes töötab rentaabliit, annab rida kaevandusi põlvkivi kõrge omahinna tõttu rahvamajandusele suuri kahjumeid. Põlvkivi kõrge omahind avaldab negatiivset mõju teataval määral ka põlvkivikeemiatööstuse arengule, pidurdades mitmesuguste põlvkivisaaduste hindade alandamist. Seejärel on seltsimees G. M. Malenkovi poolt püstitatud nõue — teha lõpp üleolevale suhtumisele toodangu omahinna küsimustesse, kindlustada omahinna süstemaatiline alandamine ja saavutada iga ettevõtte rentaablus — üheks tähtsaks ülesandeks meie põlvkivitööstuse töötajatele.

Innustatuna partei XIX kongressi ajaloolistest otsustest, pühendavad Eesti NSV põlvkivikaevanduste töötajad kõik oma jõud selleks, et viia ellu viienda viie aasta plaanis püstitatud suured ja vastutusrikkad ülesanded ning anda sellega omapoolne panus kommunismi ehitamise suurde üritusse.

IV. Põlevkivi töötlevate tööstusharude areng sõjajärgseil aastail ja edasised ülesanded viiendal viisaastakul.

Suure arengu on sõjajärgsetel aastatel läbi teinud ka kõik põlevkivi töötlevad tööstusharud. Arendati edasi ja laiendati tunduvalt põlevkivi utmist ja õlisaaduste tootmist. Neljandal viisaastakul loodi Eesti NSV-s põlevkivi baasil uus tööstusharu — põlevkivigaasitööstus. Kohtla-Järvele rajatud gaasitehas on esimene põlevkivist gaasi tootev ettevõtte kogu maailmas. Sõjajärgsetel aastatel on teaduslike uurimisasutuste poolt leitud lahendus ka terve rea uute põlevkivisaaduste tootmiseks. Nende juurutamine tootmisse arendas edasi põlevkivikeemiatööstust ja laiendas toodetavate produktide sortimenti. Nõukogude korra tingimusi avanesid avarad võimalused ka põlevkivi mineraalse osa kasutamiseks. Põlevkivituha ja teiste mineraalsete jääkide kasutamise baasil organiseeriti mitmesuguste ehitusmaterjalide tootmine. Ehitusmaterjalide tootmine põlevkivi mineraalsetest jääkidest on põhiliselt samuti üheks uueks tootmisharuks meie vabariigis.

Nõukogude korra tingimusi on avardunud põlevkivi, meie vabariigi tähtsaima loodusvara, kasutamise ulatus. Põlevkivi ei ole enam ainult kütteaine. Ta on kujunenud meie vabariigi keemiatööstuse tähtsaimaks tooraineks. Põlevkivil baseerub ka sõjajärgsel viisaastakul loodud põlevkivigaasitööstus. Samaaegselt on põlevkivi väärtuslikuks tooraineks ehitusmaterjalide tööstusele. Eesti põlevkivi on muutunud kodanluse-aegsest spekulatsiooni-objektist ja Saksa keemiatööstuse toorainest Eesti NSV kiiresti areneva tööstuse tooraineks ja energiaallikaks ning leiab iga aastaga järjest ulatuslikumat kasutamist rahvamajanduses.

Suur tähtsus põlevkivi töötlevate tööstusharude hulgas on põlevkivigaasitööstusel. Põlevkivigaasitööstus on praegu üheks suuremaks põlevkivi tarbijaks. Kohtla-Järve Põlevkivitöötlemise Kombinaat töötab oma gaasitehases ja õlivabrikutes ümber umbes poole praegusest põlevkivitoodangust.

Põlevkivigaasitööstuse rajamisele Eesti NSV-s pandi alus Nõukogude Liidu valitsuse poolt vastu võetud otsusega, mis nägi ette Eesti NSV ja Leningradi oblasti põlevkivitööstuse taastamise ning edasiarendamise ja Leningradi varustamise gaasiga. Kohtla-Järve põlevkivitöötlemise kom-

binaadi ehitamiseks moodustati 1945. aastal spetsiaalne ehitusorganisatsioon «Põlevkivigaasiehitus». Sama aasta juulis ja augustis saabusid esimesed ehitajad Kohtla-Järvele.

NSV Liidu rahvamajanduse taastamise ja arendamise neljanda viisaastaku seadus püstitas vabariigi ehitajate ette veel teise suure ülesande — ehitada valmis Kohtla-Järve—Leningradi gaasijuhe ja anda see eksploatatsiooni.

Seoses loodusliku gaasi tootmise edasiarendamise ja gaasitehaste rajamisega Eesti NSV-s ja Leningradi oblastis nägi neljas viie aasta plaan ette gaasitoodangu tunduva suurendamise. NSV Liidu rahvamajanduse taastamise ja arendamise neljanda viie aasta plaani seaduses on rõhutatud, et üheks tähtsaks viisaastaku ülesandeks on «...arendada laias ulatuses uut tööstusharu, gaasitööstust loodusliku gaasi tootmise ning söe, turba ja põlevkivi ümbertöötamise baasil. Viia 1950. aastal gaasi tootmine söest ja põlevkivist 1 900 000 000 kuupmeetri ja loodusliku gaasi tootmine 8 400 000 000 kuupmeetri».

Nõukogude inimesed rakendasid kogu oma energia nende suurte ülesannete lahendamiseks. Eesti NSV põlevkivibasseinis alustati suure gaasitehase ehitamist. Kohtla-Järve Põlevkivitöötlemise Kombinaat oli Eesti NSV-s sõjajärgse viisaastaku suurimaks ehituseks. Tehase projekti töötas välja projekteerimisinstituudi «Lengiprogaz» noor kollektiiv. Põlevkivi kõrgekaloriliseks gaasiks töötlemise tehnoloogia ja kamberahjude konstruktsiooni autoriteks on iniserid N. Zaglodin, V. Zunko ja M. Podkletov. Nende töö hinnati Stalini preemia vääriliseks.

Projekti koostamisel lähtusid autorid põlevkivi kompleksse kasutamise põhimõttest. Kombinaat koosneb õliutmistehasest, gaasitehasest ja tervest reast kõrvaltsehhidest, mis toodavad mitmesuguseid keemiasaadusi põhitootmises tekkinud jääkidest. Kui Kohtla-Järve vana utmistehas paiskas aastakümneid oma madalakalorilist heitgaasi õhku, pidades seda kasutuks jäätmeks, siis nüüd kogutakse see kokku ja suunatakse kamberahjude kütteks. Kõik uued õlitehased annavad samuti oma heitgaasi gaasitehasele kütteks. Sellisena on õliutmine ja gaasitootmine omavahel orgaaniliselt seotud. Kombinaadiga on tihedalt seotud ka soojus-elektritsentraal, mis kasutab kütteks peenpõlevkivi. Soojus-elektritsentraal varustab kombinaadi tsehhe auru ja elektrienergiaga.

Kohtla-Järve Põlevkivitöötlemise Kombinaadi ehitamisest võttis osa kogu meie kodumaa. Eriti suure panuse andsid selles Leningradi ja Eesti NSV tööstusettevõtted. Ühiste jõupingutuste tulemusena lõpetati gaasitehase esimese järgu ehitus juba 1948. aastal. Selle lühikese aja jooksul olid ehitajad ära teinud suure töö. «Põlevkivigaasi ehituse» töötajate poolt oli tehtud mullatöid umbes 523 tuhande kantmeetri ulatuses, betoon- ja raudbetoonseinu oli valatud 36,9 tuhat kantmeetrit, tellistest ja šlakk-kividest seinu ehitatud 43,9 tuhat kantmeetrit ja metallkonstruktsioone monteeritud ligi 11,5 tuhat tonni.

Üheaegselt gaasitehase esimese järgu ehitustööde lõpuleviimisega valmis ka Kohtla-Järve—Leningradi gaasijuhe. Selle 203 kilomeetri pikkuse gaasijuhtme rajamine nõudis ehitajailt tõsiseid pingutusi, sest gaasitrass tuli rajada suures osas kõvasse paekivipinnasesse ja peale selle läbida veel soid ja metsi. Kohtla-Järve—Leningradi gaasijuhe ristub oma teel 8 raudteega ja 31 maanteega ning läbib 47 jõge ja 18 suurt sood ja raba.

Kohtla-Järve gaasitehase esimese järgu ja gaasijuhtme ehitamise eduka lõpetamise tulemusena jõudis Kohtla-Järve gaas Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni 31. aastapäevaks kangelaslinna Leningradi töötajate käsutusse. Umbes pool aastat hiljem anti eksploatatsiooni gaasitehase teine järk ja 1951. a. algul kolmas järk.

Iga aastaga tulevad järjest selgemini esile Leningradi gasifitseerimise tulemused, sest see aitas suuresti kaasa linn-hiiglase kütteküsimuse lahendamisele. Kui 1936. aastal sai Leningradis gaasi ainult 4000 korterit ja 1941. aastal oli see arv tõusnud 25 000 korterini, siis nüüd on gasifitseeritud juba üle 188 000 korteri. Tänavgaasijuhtmete pikkus on Leningradis kasvanud 70 kilomeetrilt 1940. aastal 531 kilomeetrini, s. o. rohkem kui 7 korda. Iga liiki gaasijuhtmete kogupikkus Leningradis on 6200 km. Üldse saab Leningradis gaasi 14 rajooni. Täielikult on gasifitseeritud 7 rajooni, nende hulgas Lenini, Dzeržinski, Kuibõševi, Frunze jt. rajoonid. Põhiliselt on lõpule viidud gasifitseerimistööd veel kuues rajoonis. 1953. aasta lõpuks tõusis gasifitseeritud korterite arv Leningradis 200 tuhandeni. Leningradi täielik gasifitseerimine on lähenemas lõpule.

Gaas on aidanud suuresti tõsta leningradlaste ainelist heaolu ja kergendab koduseid majapidamistöid. On välja arvatud, et ainuüksi 1949. aastast kuni 1952. aastani on

Leningradi elanikkond küttepuude ja petrooleumi vähemtarvitamise arvel säästnud ligikaudu 330 miljonit rubla. Leningradis tarvitav gaas asendab igal aastal umbes 3 miljonit kuupmeetrit puid ja 1254 tuhat tonni vedelkütust.

Kohtla-Järve gaasitehas annab praegu gaasi ligi kahele miljonile Leningradi töötajale. Peale elukorterite saavad gaasi veel 27 sauna, 5 leivatehast, üle 120 lasteasutuse, ligi 100 meditsiinilist ja õppeasutust ja rida elutarbeline teenindamise ning ühiskondliku toitlustamise ettevõtteid.

Gasifitseerimisega tekkisid Leningradis uued ettevõtted — tehased gaasivarustuse tootmiseks. Nende ettevõtete poolt on valmistatud juba sadu tuhandeid gaasipliite, vaniahje, veesoojendusaparaate, gaasiahje, gaasimõõtjaid jt. tooteid. Oma toodanguga varustavad nad ka tallinlasi ja teiste linnade töötajaid.

Põlevkivigaasitööstuse edasine võimas areng jätkub viiendal viisaastakul. Partei XIX kongressi direktiivides on muude suurte ülesannete püstitamise kõrval öeldud: «... suurendada põlevkivist valmistatava kunstliku gaasi tootmist Eesti NSV-s umbes 2,2 korda, ehitada valmis ja anda eksploatatsiooni Kohtla-Järve—Tallinna gaasijuhe».

See oli suur ülesanne, mille partei seadis nõukogude ehitajate ette. Ehitajad tulid selle ülesandega edukalt toime. Näidates üles suurt töökangelaslikkust ja ammendamatu energiat, suutsid ehitajad anda gaasijuhtme eksploatatsiooni ligi viis kuud enne tähtaega.

Hiiglasliku töö ulatusest, mis viidi läbi erakordselt rasketes sügis- ja talvetingimustes, annavad ülevaate kas või juba järgmisedki andmed. Kohtla-Järve—Tallinna gaasijuhtme trassi pikkus on 150 km. See komplitseeritud insener-tehniline ehitus koosneb kümne meetri pikkustest terastorudest, mis omavahel on kokku keevitatud elektrikeepituse abil. Kokku tehti gaasijuhtme ehitamisel üle 15 000 ühenduse. Gaasijuhtme süvendist tuli välja kaevata üle 420 000 kantmeetri mulda. Kogu aeg takistas ehitajaid vesi, mida üksnes kaevatud süvendist tuli välja pumbata üle poolteise miljoni kuupmeetri. Torupaigaldajad maandasid traktorite abil üle 7000 tonni torusid. Ehitustöid takistasid suuresti teel esinevad sood ja rabad. Ehitajad tegid ligi 45 nn. «ülekäiku», et läbida trassi teel ristuvaid jõgesid, jäärakuid, soid ja metsi.

Niisuguste suurte tööde läbiviimine ei oleks kõne alla tulnud kodanlikus Eestis, kus väliskapitali huve teeniv

kodanlus polnud huvitatud põlevkivi kasutamisest gasifitseerimise otstarbel. Teiselt poolt polnud selleks võimalusi puuduliku tehnilise baasi ja teaduse madala arengu tõttu.

Alles nõukogude võim avas tee gasifitseerimisele. Gaasijuhtme ehitamine sai võimalikuks ainult tänu vennasvabariikide, eeskätt suure vene rahva sõbralikule ja omakaspüüdmatule abile, kes varustas ehitustöid võimsa tehnikaga, vajalike ehitusmaterjalidega ja spetsialistide kaadriga. Moskva, Leningradi, Kovrovi, Ljuberecki, Gorki ja teistest tehastest saabusid trassile ekskavaatorid, tórupanemismasinad, keevitusagregaadid ja elektriseadeldised. Pumbad tulid Usbeki NSV-st, metall Uraalist ja bituumen Aserbaidžani NSV-st. Kõiki tehaseid ja vabrikuid, kes andsid oma osa trassi kiireks käikulaskmiseks, ei jõua loetledagi. Kohtla-Järve—Tallinna gaasijuhtme ehitustöid varustas kogu Nõukogudemaa.

Gaasijuhtme ehitustööd demonstreerisid ilmekalt suurt sõprust Nõukogude Liidu rahvaste vahel. Vennasvabariigid saatsid gaasijuhtme ehitustöödele abiks ka inimesi. Koos eestlastega rajasid gaasijuhet keevitajad, monterid, isoleerijad ja teised spetsialistid Leningradist, Kuibõševist, Slantsõst ja mujalt. Kõiki neid innustas ühine eesmärk — täita partei XIX kongressil vastu võetud otsus Kohtla-Järve—Tallinna gaasijuhtme ehitamise kohta, viia lõpule Tallinna gasifitseerimise esimene järk.

Alates 1953. aasta 14. veebruarist hakkas Kohtla-Järve gaasitehas varustama Tallinna töötajaid gaasiga. Juba praegu on odava majapidamisgaasiga varustatud rohkem kui 2000 tallinlase korterit. Kõige lähemas tulevikus gasifitseeritakse Tallinnas 54 000 tööliste ja teenistujate korterit, rida tööstus- ja kommunaalettevõtteid ja teisi asutusi.

Tallinna gasifitseerimine omab suurt rahvamajanduslikku tähtsust. Tunduvalt muutub vabariigi küttebilanss. Tallinnas väheneb küttepuude, turba ja briketi tarvitamine. Ühtlasi vähendab see ka raudteetranspordi koormatust. Gaas parandab märksa ka töötajate elutingimusi.

Kohtla-Järve—Tallinna gaasijuhtme ekspluatatsiooni andmine on tähtsaks sündmuseks gaasitootjate elus. Kohtla-Järve Põlevkivitöötlemise Kombinaadil lasub nüüd vastutusrikas ülesanne varustada kõrgeväärtusliku gaasiga peale Leningradi ka tallinlasi. Kombinaadi kollektiiv otsustas üksmeelselt partei direktiivides ette nähtud ülesande — gaasitoodangu suurendamise 2,2-kordseks — täita viie

aasta asemel kolme aastaga, et gasiitseerijatest mitte maha jääda. Kombinaadi eesrindlik kollektiiv täidab edukalt endale võetud kohustust. Aasta-aastalt suureneb tarbe-gaasi ja põlevkiviõli toodang. Möödunud aasta kogutoodangu plaani täitis Kohtla-Järve Põlevkivitöötlemise Kombinaat 107-protsendilisel, andes rahvamajandusele üleplaaniilise toodanguna suure koguse majapidamisgaasi ja teisi põlevkiviprodukte. Edukalt täidab kombinaadi kollektiiv plaaniülesandeid ka tänavu, kuigi toodangu väljalaske plaani on möödunud aastaga võrreldes tunduvalt suurendatud. Eduka töö tulemusena on kombinaadi eesrindlik kollektiiv juba enam kui kaks ja pool aastat järjest tulnud esikohale üleliidulises sotsialistlikus võistluses ja hoiab enda käes kõrget autasu — NSV Liidu Ministrite Nõukogu ja Üleliidulise Ametiühingute Kesknõukogu üleliidulise sotsialistliku võistluse rändpunalippu.

Iga aastaga paranevad ka kombinaadi töötulemuste majanduslikud näitajad — suureneb tööviljakus, alaneb toodangu omahind ja tõuseb käibevahendite ringluskii-rus. Tänu tootmistehnika pidevale täiustamisele ja ratsionaliseerimisele, toodangu suurenemisele ja kokkuhoiurežiimi süvendamisele on ainuüksi käesoleva viisaastaku kahe esimese aasta jooksul gaasi kuupmeetri omahind alanenud rohkem kui 40%. Häid tulemusi on saavutatud ka tooraine, materjalide, kütuse ja elektrienergia kulude kokkuhoiu osas.

Kombinaadis on esile kerkinud terve rida julgeid novaatoreid, kes on uuendanud tootmist, konstrueerinud uusi seadmeid, täiendanud tehnoloogiat. Paljud neist teenin-davad mitut agregaati korraga. Tihedad sidemed on kombinaadi novaatoritel ja tehnilistel töötajatel ka teadlastega. Kombinaadil on sõlmitud teaduse ja tootmise koostöölepingud 15. teadusliku asutusega. Vastastikuse koostöö korras on suure eduga ellu rakendatud mitmesuguseid abinõusid, mis võimaldavad täiustada tehnoloogiat, kiirendada tehnoloogilisi protsesse, välja töötada ja juurutada ratsionaalsemaid töövõtteid. Koostöö soodustas ka tööliste loominguilise initsiatiivi arenemist.

Kombinaadi edukate töötulemuste saavutamist on aidanud kindlustada ka laialdaselt arenev ratsionaliseerimis-tegevus. Ainuüksi 1952. aasta jooksul säästis kombinaat ratsionaliseerimis- ja täiustamisetepanekute juurutamise teel üle 12 miljoni rubla. Üle vabariigi on tuntud kombi-

naadi eesrindlased, nagu utjad sm. Gerassimov, Võhma ja Kala, ekstraktorite masinistide brigadiirid sm. Männi ja Proskurjakov, vabariigi parim lukksepp Krassilnikov jt.

Käesoleval viisaastakul aga seisavad Kohtla-Järve kombinaadi ees veel suured ülesanded. Toodangu edasise suurendamise kõrval on vaja kõigiti võidelda kasutamata sisemiste reservide väljaselgitamise ja nende ärakasutamise eest. Tootmisvõimsuse paremaks ärakasutamiseks aitab kaasa võitlus generaatorite, kamberahjude ja teiste tootmisagregaatide tootlikkuse edasise suurendamise eest. Üheks aktuaalsemaks küsimuseks on aga gaasi ja teiste saaduste omahinna edasine alandamine, et võimalikult kiiremini üle minna dotatsioonita töötamisele. Tähtsaks abinõuks omahinna alandamise reservide mobiliseerimisel on isemajandamise juurutamine kõigis tsehhides, jaoskondades ja brigaadides. Peale selle tuleb käesoleva viisaastaku jooksul kombinaadis lahendada rida tehnilise iseloomuga probleeme, mehhaniseerida töömahukad protsessid ja kindlustada toodete kvaliteedi edasine paranemine.

Gaasitööstuse loomise ja arendamise kõrval toimus sõjajärgsetel aastatel jõudus areng ka teistes põlevkivikeemiatööstuse harrudes, eeskätt aga põlevkivi utmises ja õlisaaduste tootmises. Fašistide poolt purustatud õlitechased taastati kiiresti ja endisest kõrgemal tehnilisel tasemel. Täielikult rekonstrueeriti ja laiendati õlitechased Kohtla-Järvel, Kiviõlis ja Kohtlas. Mitmekordselt kasvas Kohtla-Järve õlitechaste tootmisvõimsus. 1950. a. andmeil toodeti siin umbes 65% kogu põlevkivibasseini õlitoodangust. Sõjajärgne toodangutase saavutati tänu taastamistöõde edukale läbiviimisele kiiresti ja juba 1949. aastal oli see ületatud umbes 50 protsendi võrra. Neljanda viisaastaku jooksul alandati suuresti ka toodangu omahinda. Nii näiteks alanes viisaastaku jooksul autobensiini ja mootorpetrooleumi omahind ligi 20 protsenti ja diiselkütuse omahind isegi kuni 30 protsenti. Samal ajal paranes ka toodangu kvaliteet ja laienes sortiment.

Viiendal viisaastakul on meie vabariigi õlitööstusele püstitatud ülesanne tõsta põlevkivist saadavate vedelkütuste toodang umbes 1,8-kordseks. Selle ülesande täitmine kulgeb edukalt. Nii näiteks suurenes Kohtla kombinaadis õlitoodang viienda viisaastaku kahe esimese aasta jooksul 16,5% võrra, võrreldes 1950. aastaga. Ühe tonni õli omahind alanes samal ajavahemikul 13,6 protsenti. Kunst

kuusse kasvab toodang ka Kiviõli kombinaadis ja Kohtla-Järve õlitechastes.

Sõjajärgsete aastate jooksul on laienenud ka õlitechaste poolt toodetavate saaduste sortiment. Mitut liiki vedelkütuste kõrval, nagu autobensiin, mootorpetrooleum, diiselmütus jt., toodetakse mitmesuguseid defitsiitseid keemiasaadusi, nagu fenool, atsetoon, bituumen, immutusõli jt. Toodangu sortimendi edasine laiendamine on tähtsaks ülesandeks ka viiendal viisaastakul. Õlitechastes on olemas võimalused tekkivate jääkide ärakasutamise baasil mitmesuguste uute kõrvalsaaduste tootmiseks. Põlevkivi rafineerimise kõrvalsaadustest võib saada arstimeid, bakeliiditaolist plastainet mitmesuguste isoleerimisvahendite ja laiatarbekaupade valmistamiseks, samuti parkaineid jne. Utmisel tekkivaid uttegaase, mida praegu kasutatakse ainult kütteks, võib kasutada mitmesuguste orgaaniliste ühendite valmistamiseks. Kasutamist võib leida ka settevesi, mis praegu roiskveena kaotsi läheb ja ümbruskonna veebaasaine rikub. Nende probleemide lahendamisel peavad vabariigi teadlased ja uurimisasutused tehaste töötajale osutama senisest suuremat abi.

Üheks tähtsaks ülesandeks põlevkivitööstuse edasiarendamisel on uute efektiivsemate õliajamisviiside ja menetluste väljatöötamine. Teatavasti on meie õlitööstuses kasutusel kolm erinevat õliajamismeetodit: siseküttega püstgeneraatorite, tunnelahjude ja pöörlevate lamavretortide abil. Need kodanlikust ajast pärinevad süsteenid on väheökonoomsed oma suure metallimahukuse tõttu ja nõuavad suuri kapitaalvahutusi. See teeb aga uute tehaste rajamise kulukaks ja tõstab suurte amortisatsioonikulude näol ka õlisaaduste omahinda. Partei ja valitsuse poolt on püstitatud ülesanne — välja töötada uus efektiivsem ja ökonoomsem põlevkivi utmise süsteem. Selle küsimusega tegelevad uurimisasutused on antud ülesande lahendamisel saavutanud juba märkimisväärseid tulemusi.

Suuresti on aidanud õlitechaste tootmistehnoloogiat täiustada ja efektiivsemaks muuta ka õlitööstuse novaatorid-ratsionaliseerijad. Nende poolt on sõjajärgsete aastate jooksul ellu viidud sadu tehnilisi täiustusi ja ratsionaliseerimissetepanekuid, mis on suurendanud õlitoodangut ja aidanud alandada õlisaaduste omahinda. Olulist edu on tootmistehnoloogia täiustamisel saavutatud Kohtla kombinaadis. Veel 1951. aastal valitses kombinaadis arva-

mus, et õlivabriku retorte peab toitma ainult jämeda põlevkiviga. Väideti, et ainult sel teel on võimalik kindlustada normaalse toodangu hulga saamist toorainest. Kombinaadi novaatorid purustasid selle kodanlikust ajast pärineva iganenud vaate, et õlivabriku retordid on ehitatud ainult esimese sordi põlevkivi jaoks. Otsides sisseseade tootlikkuse tõstmise reserve, tegid õlivabriku töölised ettepaneku kasutada tehnoloogilise toorainena ka teise sordi põlevkivi. Selle ratsionaliseerimissettepaneku juurutamine andis võimaluse suurendada rahvamajanduse varustamist esimese sordi põlevkiviga, mida kasutatakse kütteks. Peale selle alanes veel toodangu omahind, kuna kadus vajadus põlevkivi purustamiseks ning õli väljatulek suurenes. Uue õlitamise tehnoloogia väljatöötamisel ja juurutamisel abistasid tehase kollektiivi Tallinna Polütehnilise Instituudi töötajad.

Laialdaselt on arenenud ratsionaliseerimistegevus ja novaatorlus ka Kiviõli kombinaadis. Ainuüksi 1953. a. I poolaasta jooksul esitati kombinaadi töötajate poolt 180 ettepanekut, mis annavad sadu tuhandeid rublasid kokkuhoidu. Üle 65 tuhande rubla kokkuhoidu annab temperatuuri automaatne reguleerimine, mis võeti kasutusele lukksepp A. Levise algatusel.

Vabariigi õlitööstuse töötajad jätkavad pidevalt tootmistehnoloogia täiustamist, et tootmises peituvate sisemiste reservide maksimaalse rakendamisega kindlustada viisaastaku ülesannete täitmist.

Tunduvalt laienes sõjajärgseil aastail ka põlevkivi kasutamine kütte-energeetiliseks otstarbeks. Suur tähtsus oli selles suhtes põlevkivi uute ratsionaalsete põletamismenetluste väljatöötamisel ja efektiivset põlemisrežiimi kindlustavate küttekollete kasutuselevõtmisel.

Sõjajärgseil aastail on saavutatud märkimisväärseid tulemusi ka põlevkivi mineraalse osa kasutamisel. Seni oli tähelepanu pööratud peamiselt põlevkivi orgaanilise osa kasutamisele. Põlevkivi mineraalne osa, mis moodustab üle 50%, jäi aastaid põlevkivituha, poolkoksi või koksi näol kasutamata. Põlevkivi utmisel ja gaasistamisel ning küttekolletes põletamisel saadavad mineraalsed jäägid on väga väärtuslikuks tooraineks ehitusmaterjalide tootmisele. Põlevkivituhaast on võimalik toota mitmesuguseid sideaineid, nagu kukermiit, põlevkivituha-portlandtsement jne. Põlevkivituha saab kasutada ka ehituskivide, tuhabetooni, mineraalvati jne. tootmiseks. Nende toodete töös-

tusliku tootmise probleemi lahendasid põhiliselt neljandal viisaastakul läbi viidud uurimised. Kui põlevkivituha kasutamise küsimused on üldiselt lahendatud, siis üksikasjalisemat uurimist vajab veel põlevkivi-poolkoksi ja koksi kasutamise probleem.

Neljandal viisaastakul rajati Tallinna esimene põlevkivituhast sideaineid tootev tehas «Kukermiit», mis toodab põlevkivitsementi margiga 50—100. Aasta-aastalt on siin toodang suurenenud, samuti on paranenud toodetava sideaine kukermiidi kvaliteet. 1952. aastal oli kukermiidi ühe tonni omahind ligi kaks korda madalam kui 1949. aastal. Kukermiidi kasutamise võimalused on suured, eriti kolhoosiehituses, kus terve rea ehituste juures ei nõutagi kõrge margiga sideainet. Seejuures aga on kukermiit silikaattsemendist kolm korda odavam. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Ehituse ja Arhitektuuri Instituudis 1951. aastal tehtud katsed näitasid, et hüdrauliliste lisanditega on võimalik põlevkivituhast saada sideainet isegi margiga 300.

«Kukermiidi» tehase toodangut kasutavad suure eduga eriti mitmesugused Leningradi eliitusorganisatsioonid. Nii näiteks trust «Lentorfostroi» krohvis 1951. aastal umbes 85 000 m³ seinu ja lagesid kukermiidiga. Lubja asendamine kukermiidiga võimaldas iga kuupmeetri mördi kohta kokku hoida 30 rubla ja 52 kopikat. Ainuüksi Leningradis tarvitati 1951. aastal elamuehitusel ligi 200 000 m³ lubjamörti.

Uurimisel on põlevkivikoksi kasutamine silikaattsemendi tootmiseks. Laboratoorsete analüüside ja katsetega on tõestatud, et põlevkivikoksist on võimalik saada klinkrit kõrgemargilise silikaattsemendi tootmiseks. Tsemenditehases «Punane Kunda» 1951. ja 1952. aastal läbi viidud tööstuslikel katsetel saadi põlevkivikoksi ja lubjakivi baasil silikaattsementi margiga 400—500. Samalaadsed katsed viidi läbi ka Kramatorski tsemenditehases, kus saadi samuti häid tulemusi. Uurimustööd ei ole aga selles osas veel lõpetatud. Küsimuse lõplik lahendamine seisab alles ees ja nõuab katsete jätkamist. Senini teostatud uurimiste ja katsete tulemused lubavad eeldada, et põlevkivikoksi baasil toodetava tsemendi omahind kujuneb madalamaks tavalisest toorainest toodetava silikaattsemendi omahinnast. Seetõttu on meie põlevkivibasseinil eeldusi kujuneda võimsaks sideainete tootmise keskuseks. Silikaattsemendi tootmine põlevkivikoksi kasutamise baasil võib saada sellise ulatuse, mis võimaldab katta kogu NSV Liidu loode-

rajooni vajadused. Nii näiteks hakkab juba käesoleval aastal Leningradi Vorovski-nimeline tsemenditehas kasutama tsemendi tootmisel toorainet, mida annavad Kohtla-Järve Põlevkivitöötlemise Kombinaadi kamberahjud tuha- ja koksijäätmete näol.

Odavat hüdraulilist sideainet on võimalik saada tolm-põlevkivituha. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Ehituse ja Ehitusmaterjalide Instituudis ja Tallinna Polütehnilises Instituudis on juba aastaid teostatud süstemaatilisi uurimistöid tolm-põlevkivituha sideainena kasutamise võimaluste selgitamiseks. Uurimused ja katsed on näidanud, et tolm-põlevkivituhaast on võimalik saada sideainet, mis asendab tsementi mörtides ja teatud ulatuses ka betoon- ja raudbetoonkonstruktsioonides. Järjest kasvava sideainete vajaduse rahuldamise kindlustamiseks on lähemas tulevikus ette nähtud hüdraulilise põlevkivituha-sideaine tehase ehitamine põlevkivibasseini. Tehase käikulaskmine annab võimaluse asendada uue odava sideainega suuri koguseid tsementi ja lupja elamuehituses, põllumajanduslikus ehituses ja mujal. Põlevkivikoksist on võimalik toota mineraalvatti, mis on efektiivseks soojusisolatsioonimaterjaliks. Mineraalvati tootmise probleem põlevkivikoksist on laboratoorselt lahendatud. Mineraalvati tööstusliku tootmise organisatsioonimine on lähemate aastate ülesandeks meie ehitusmaterjalide tööstusele.

Praktilist lahendust on leidnud ka põlevkivituha kasutamine tuhatelliste valmistamiseks. Suure töö tegid selles osas ära Leningradi Insener-Ehitusliku Instituudi teaduslikud töötajad, kes töötasid välja meetodi tuhatelliste tootmiseks. Eesti NSV Linna- ja Maaehituse Ministeeriumi ülesandeks on alustada tuhatelliste tootmist. Sellealaseid katsetusi tehakse ka artellis «Graniit ja Marmor». Ettevalmistustööd on siin jõudnud niikaugemale, et on võimalik varsti tootmist alustada. Leningradi oblastis kasutab põlevkivituha tuhatelliste tootmiseks üks «Leningrad-slantsestroj» väike tehas. Slantsõ linn ja suured kaevurite asulad Leningradi põlevkivibasseinis on peaaegu terveni ehitatud selle vabriku tellistest. Tugevuselt ja soojusejuhtivuselt vastavad need punaste ja silikaattelliste standarditele ning maksumuse ja valmistamiskiiruse osas on neil suured eelised. Laiaulatuslikult kasutati põlevkivituhaast valmistatud plokk-kive Kohtla-Järve Põlevkivitöötlemise Kombinaadi ehitamisel.

Silikaattelliste tehases «Kvarts» läbi viidud katsed tolm-põletamisel saadud põlevkivituhha kasutamiseks lubja asemel silikaattelliste valmistamisel andsid rahuldavaid tulemusi. Peale selle saab põlevkivituhast valmistada autoklaavi meetodil veel rea teisi ehitusmaterjale, nagu katusekive, plaate, talasid jne.

Ühtlasi leiab põlevkivituhk iga aastaga üha ulatuslikumat kasutamist ka põllumajanduses kui väärtuslik lubiväetisaine. Põlevkivituhka kasutatakse happeliste muldade lupjamisel Eesti NSV lõunarajoonides. Põlevkivi uttesüsteemidest ja küttekolletest saadav tuhk vastab oma füüsikalistelt omadustelt täiesti lubiväetiste nõudeile. Väga tähtis on aga asjaolu, et põlevkivituhk sisaldab umbes 5% väävlit. Paljudel juhtudel soodustab väävel kõrgete saakide saamist. Põlevkivituhha kui lubiväetise kasutamine osutub teiste lubiväetistega võrreldes ökonoomsemaks transpordikulude osas, sest selleks otstarbeks võib ära kasutada kohalikes tehastes ja elektrijaamades tekkivaid tuhakoguseid.

Nagu eespooltoodud andmetest nähtub, on nõukogude korra aastail põlevkivi kasutamine Eesti NSV rahvamajanduses omandanud seninägematult laia ulatuse. Põlevkivi laiaulatusliku ja mitmekesise kasutamise võimalused avanesid ainuüksi tänu sotsialistliku majandussüsteemi eelistele, mis ei tunne röövmajandamist maa loodusvarade kasutamisel ja kus looduslikke rikkusi kasutatakse ratsionaalselt kogu ühiskonna huvides. Põlevkivi kui loodusvara ratsionaalne kasutamine eeldab põlevkivi nii orgaanilise kui ka mineraalse osa jääkideta ja kompleksset ära kasutamist.

Põlevkivi tuleb vaadelda kui kompleksset toorainet. Ühekülgne lähenemine ainuüksi keemilise töötlemise, gaasistamise, energeetilise kasutamise või ehitusmaterjalide tootmise seisukohast annaks sellele küsimusele ebaõige lahenduse. Energeetik teeks seesuguse ühekülgse lähenemise puhul järelduse, et põlevkivi kui kütus ei saa konkureerida isegi kõige madalamakalorilise kivisööga, sest suur tuhasisaldus teeb tootmise, transpordi ja jäätmete kõrvaldamise kalliks. Keemik asuks seisukohale, et vedelkütuste, gaasi ja keemiasaaduste tootmine teistest toorainetest on odavam kui põlevkivist. Ehitusmaterjalide tootmisega tegelevad organisatsioonid jõuaksid seesugusel lähenemisel samuti seisukohale, et tsemendi ja teiste sideainete tootmine tavallisest toorainest on lihtsam ja odavam kui põlevkivist.

Niisuguse ühekülgsse hindamise osaks sai põlevkivi kodanlikus Eestis, kus kapitalistid lähtusid oma kitsastest maksimaalsete kasumite saamise huvidest. Sotsialistlikus ühiskonnas, tänu tootmisvahendite ühiskondlikule omandusele, ei tunta niisuguseid kitsendavaid piire, mis põhjustaksid majanduslike probleemide lahendamisel ühekülgsset suhtumist. Teaduse ja tehnika arengu üheks iseloomustavaks jooneks sotsialismi ajal on rahvamajanduslike probleemide kompleksne lahendamine. Komplekssuse põhimõte on põhiliseks ka põlevkivi kui tööstusliku tooraine kasutamise küsimuste lahendamisel.

Nõukogude ajal läbi viidud uurimuste tulemusena on nüüd juba põhiliselt välja töötatud kompleksed skeemid põlevkivi täielikuks ja jääkideta ärakasutamiseks. Põlevkivi kompleksel ärakasutamisel, kus peenpõlevkivi läheb elektrienergia tootmiseks, kvaliteetsemad sordid gaasistamiseks ja õlisaaduste tootmiseks, selle juures tekkivad kõrvalsaadused ja jäägid mitmesuguste keemiasaaduste valmistamiseks ning tuhk, poolkoks ja koks ehitusmaterjalide tootmiseks, osutuvad kõik need tooted suuremas osas tunduvalt odavamaks kui teistest toorainetest valmistatuna. Seega tagab põlevkivi kompleksne kasutamine ühelt poolt põlevkivi kui loodusliku vara ratsionaalse kasutamise ja kindlustab rahvamajanduse mitmekesiste vajaduste rahuldamise ning teiselt poolt säästab ühiskonnale suuri summasid toodete omahinna alanemise teel.

Põlevkivi kompleksse kasutamise küsimuse kõige ratsionaalsemaks lahenduseks tulevikus on võimsate komplekssete energokeemiliste kombinatide rajamine. Põlevkivitöötlemise kombinatide põhiliseks tootmisalaks kujuneb põlevkivi termiline töötlemine gaasiks ja toorõlks. Kõrgekaloriline põlevkivigaas suundub kombinatist gaasijuhtmeidpidi linnadesse ja tööstusrajoonidesse. Kombinadi keemiatsehhid töötlevad toorõli vedelkütusteks ja määrdeaineteks ning toodavad õlisaadustest ja gaasist mitmesuguseid väärtuslikke keemiasaadusi. Orgaanilises seoses kombinadi teiste tsehhidega on võimsad soojusjaamad, mille kateldes põletatakse peenpõlevkivi või gaasistamise saadavat poolkoksi. Soojusjõujaamad varustavad elektri- ja soojusenergiaga nii kombinadi teisi tsehhe kui ka välis-tarbijaid. Jõujaama kateldes tekkivad «jäätmed» lähevad sideainena kasutamisele linnade ja kolhooside ehitustöödel ning aitavad katta kasvavaid vajadusi sideainete järele.

Käesoleval viisaastakul jätkatakse senisest laiemas ulatuses uurimistöid põlevkivi kui tööstusliku tooraine kompleksseks ärakasutamiseks. Erilist tähelepanu pööratakse uute põlevkivisaaduste tootmise võimaluste selgitamisele, sest põlevkivi pakub selleks laialdasi võimalusi. Tema kasutamisel kütusena naturaalsel kujul või õlideks-gaasiks ümbertöötatuna saame põlevkivist ainult murdosa sellest, mida põlevkivist on võimalik saada tema kasutamisel keemiatööstuse toorainena. Tahtmatult meenuvad suure vene teadlase D. J. Mendelejevi sõnad, kes nafta keemilist töötlemist kaitses ütles, et «naftaga kütmine on sama, mis kütmine rahatähtedega». Sama tuleb öelda ka põlevkivi kohta, mis pakub samasuguseid võimalusi keemiatööstuse arenguks kui nafta.

Põlevkiviõlid ja gaasbensiinid kujutavad endast rikkalikku mitmesuguste keemiliste ühendite kompleksi. Nende produktide koostise uurimine annab võimalusi mitmesuguste väärtuslike ja defitsiitsete keemiliste ainete tootmiseks. Põlevkivi utmisel ja gaasistamisel tekkivad kõrvalsaadused ja heitgaasid on samuti rikkalikuks allikaks uute sünteetiliste ainete tootmiseks. Eriti vajab uurimist põlevkivigaasi sünteseerimise probleem ja võimaluste selgitamine uute produktide saamiseks põlevkivigaasi ümbertöötamise baasil. Põlevkivi kompleksse ärakasutamise küsimuste uurimiseks rajatakse Kohtla-Järve ja Kiviõli kombinatidesse tööstuslikud katsesisseseaded. Põlevkivi kompleksse kasutamise probleemi lahendamine loob Eesti NSV põlevkivitööstusele enneolematud arenguperspektiivid ja annab kõige laialdasemad võimalused põlevkivi kui meie vabariigi tähtsaima loodusvara rakendamiseks kommunistliku ühiskonna ülesehitamise ürituse teenistusse.

V. Põlevkivitööstuse töötajate heaolu tõus sõjajärgseil aastail ja põlevkivibasseini kujunemine kultuurseks tööstuskeskuseks.

J. V. Stalin oma teoses «Sotsialismi majandusprobleemid NSV Liidus» õpetab, et sotsialistliku tootmise eesmärgiks on sotsialismi põhilise majandusseaduse kohaselt kogu ühiskonna järjest kasvavate materiaalsete ja kultuuriliste vajaduste maksimaalse rahuldamise kindlustamine. Sotsialismi põhilise majandusseaduse nõuetest lähtudes suunavadki kommunistlik partei ja nõukogude valitsus oma

jõupingutused sellele, et rahvamajanduse kõigi harude kooskõlastatud arendamisega kindlustada töötajate heaolu järjekindlat tõusu.

Partei ja valitsuse hoolitsus Eesti NSV põlevkivitöötajate materiaalse ja kultuurilise heaolu tõusu eest ilmneb ühelt poolt töötajate reaalpalka suures tõusus sõjajärgsel perioodil ja teiselt poolt põlevkivibasseinis toimunud suurtes ümberkujundustes, mille tulemusena see on kujunenud kultuurseks tööstuskeskuseks, kus töötajaile on loodud eeskujulikud elamistingimused ja kindlustatud nõuetekohane kultuuriline, meditsiiniline ja elutarbeline teenindamine.

Põlevkivitöölise nominaalpalk on sõjajärgsete aastate jooksul kasvanud ligi kahekordseks. Palju suuremal määral on aga suurenenud nende reaalpalk, sest sõjajärgsel perioodil on partei ja valitsuse poolt läbi viidud seitse riiklike jaehindade alandamist, mis tõstsid rubla ostujõu enam kui kahekordseks. Põlevkivitöölise kui juhtiva tööstusharu töötajate töötasu on tunduvalt kõrgem vabariigi keskmisest tasemest. Eesrindlikud kaevurid teenivad kuus 3000—5000 rubla. Peale otsese töötasu saavad põlevkivitööstuse töötajad suuri tasusid väljateenitud aastate eest. Ainuüksi kombinadi «Eesti Põlevkivi» kaevandustes maksti 1951. aastal teenistusvanusetasu ligi 5 miljoni rubla ulatuses. Kümnetel kaevuritel on oma isiklikud sõiduautod, mitmekordselt suurem on isiklike mootorrataste arv. Eeskujuliku töö eest autasustati 1950. a. kombinadi «Eesti Põlevkivi» süsteemi kuuluvates kaevandustes valitsuse ordenite ja medalitega 61 töötajat. Kaevuritel on nüüd oma puhkekodud ja sanatooriumid. Põhjaranniku kaunimas kohas — Ontikal — asub põlevkivitöölise puhkekodu ja öösanatoorium. Sajad kaevurid ja põlevkivitöötlemise tenaste töölised veedavad oma puhkeaega tervise parandamiseks üleliidulistes kuurortides Krimmis, Kaukaasias ja Musta mere rannikul, milleks neid varustatakse tuusikutega kas tasuta või väikese tasu eest, mis ei ületa 30% tuusiku täishinnast. Ainuüksi Kohtla-Järve linna töötajad said 1952. aastal 2362 tuusikut sanatooriumidesse ja puhkekodudesse. Kaevurite lapsed õpivad nüüd keskkoolis ja paljud nendest mitmesugustes kõrgemates õppeasutustes. Kaevurite elu on nüüd muutunud kultuurseks ja jõukaks.

Partei XIX kongressi otsused püstitavad uued suured ülesanded töötajate materiaalse ja kultuurilise heaolu eda-

siseks tõusuks. Direktiivide kohaselt suureneb viiendal viis-aastakul tööliste ja teenistujate reaalpalk, arvestades jae-hindade alandamist, vähemalt 35%. Pidevalt hoolitsetakse ka elanikkonna meditsiinilise, kommunaalse ja kultuurilise teenindamise parandamise eest.

Hoopis teistsugust olukorda näeme kapitalistlikes maa-des, kus kapitalistid on maksimaalsete kasumite kindlusta-mise huvides rahvamajanduse militariseerimisega ja tööta-jate rõhumise suurendamisega süvendanud rahvahulkade vaesumist ja viinud elutaseme ennenähtamatult madalale tasemele. Samasugune oli olukord ka kodanlikus Eestis, kus kaevurid pidid elama väljakannatamatuis tingimuis. Kae-vurite asulad koosnesid puubarakkidest, kus elati äärmiselt kokkusurutult. Oli juhtumeid, kus 52 m² põrandapinnal elas 76 inimest. Magati kahekordsetel naridel. Suuremaid ja korralikumaid kivist eluhooneid võisid kasutada ainult tehaste ja kaevanduste «spetsid» — tehniline personaal, meistrid ja iga liiki ametmehed, keda kodanlus oli palga-nud mitte üksnes keerukate tööde läbiviimiseks, vaid ka abiks tööliste ekspluateerimisel. Töötingimused olid ras-ked. Tööriistad tuli kaevureil ise muretseda, kaevanduste poolt erirõivastust ei antud. Raskete töö- ja halbade elu-tingimuste tõttu põdesid kaevurid tuberkuloosi ja teisi niis-ketes ning pimedates kaevandustes saadud haigusi. Kodan-likus Eestis nimetasid kaevurid põlevkivibasseini «Eesti Siberiks».

Sõjajärgsete aastate jooksul läbi viidud ulatusliku ela-muehituse ja heakorrastustööde tulemusena on muutunud mitte ainult põlevkivibasseini tööstuslik pale, vaid lausa tundmatuseni ka tema elamu-kommunaalmajanduslik ilme. Töötajad nimetavad uhkustundega nüüd põlevkivibasseini «Eesti Donbassiks».

Põlevkivibassein on kujunenud üheks suuremaks indust-riaalseks keskuseks mitte üksnes Eesti NSV-s, vaid kogu Nõukogude Baltikumis. Siin paiknevad põlevkivikaevandu-sed, õliuutmistehased, põlevkivigaasitehas ja peale selle veel rida tööstusettevõtteid, mis oma toodanguga teenindavad kaevandusi ja põlevkivitöötlemise tehaseid. Iga aastaga kasvab ka kerge- ja toiduainetetööstuse ettevõtete arv, mis toodavad rahvatarbekaupu põlevkivibasseini töötajate kas-vavate vajaduste rahuldamiseks.

Põlevkivibasseini tööstuslikuks südamikuks on Kohtla-Järve linn, mis kodanluseaegsest väikelinnast on muutunud

vabariikliku alluvusega linnaks. Kodanliku diktatuuri ajal oli siin sünge, korrastamata hoonete, sillutamata tänavate ja kanalisatsioonita vabrikualev, mille ümbrus põlevkivikarjääride poolt oli kõrbeks muudetud. Endised lahtised karjäärid on nüüd tasandatud ja rajatud siia uued kauni arhitektuuriga majade read. Tänavad on asfalteritud ja endisest porimülkast pole enam jälgegi. Põlevkivilöötlemise kombinaadi korpusi ühendavate asfaltteede ümbruses laiuvad rohelised muruväljakud. Kohtla-Järvest on saanud kultuurne «õli- ja gaasilinn».

Töötajate heaolu edasisele tõstmisele aitab palju kaasa Kohtla-Järve gasifitseerimine. Linna gasifitseerimise esimene järk on juba lõpetatud ja gaas jõudnud gaasitootjate endi käsutusse. 1953. aastal oli Kohtla-Järvel juba gasifitseeritud üle neljasaja korteri. Linna gasifitseerimise teise järgu lõpuleviimisel varustatakse gaasiga veel üle viiesaja korteri.

Vanalinnaosa rekonstrueerimise kõrval on rajatud uus, nn. «Sotsialistlik linn», kus varem peale üksikute õlgkatustega talumajade polnud muud kui karjamaa ja tihe padrik. Sotsialistliku linnaosa ehitamisele asuti 1947. a. alguses. Kuue aasta jooksul on siin ehitatud 458 elamut üle 50 tuhat ruutmeetri elamispinnaga ja mitukümmend kultuurilis-elutarbelist hoonet. Majade üldarv linnas on kasvanud üle tuhande. Kodanlikul ajal oli Kohtla-Järve, Kukruse, Käva ja Kohtla asulates kokku ainult 110 maja. Igasugused mugavused ja korralikud elamistingimused nendes puudusid. Tänu nõukogude valitsuse pidevale hoolitsusele töötajate heaolu tõstmise eest on olukord nüüd põhjalikult muutunud. Linnas on nüüd veevõrk, elektrivalgustus, suur osa sotsialistliku linnaosa korteritest on varustatud vannitubade, keskkütte ja gaasiga. Üldse on linnas nõukogude aastail elamispinda ehitatud üle 135 000 ruutmeetri.

Sotsialistlikus linnas asub palju kultuuri- ja ühiskondlike hooned. Siia rajati klassikalist stiili meenutav sammaskolonaadiga V. Kingissepa nimeline kultuurihoone, milles on kaks saali, 600 ja 200 istekohaga, avar vestibüül, fuajeed, ruumid isetegevusringidele, raamatukogu jne. Linna keskel asub moodsa sisustusega ja väliselt maitsekalt ehitatud kinoteater «Pobeda».

Sotsialistlikus linnaosas asub ka haigla-linnake, kus haiglahoonete alla kuulub terve kvartal. Haigla kõik osakonnad on varustatud moodsaima sisseseadega, mis võimal-

dab anda põlevkivibasseini töötajatele kõige mitmesugusemat arstiabi. Kodanlikul ajal oli Kohtla-Järvel ainult üks 22 voodikohaga haigla. Meditsiiniline personaal koosnes ühest arstist ja 3 sanitarist. Praegu teenindab linna elanikkonda 55 arsti ja 225 kesk-medicsiinilist töötajat, kokku töötab linnas üldse 25 meditsiinilist asutust. Peale selle töötab 9 lastesõime ja 7 lasteaeda.

Peale üldhariduslike koolide töötab Kohtla-Järvel põlevkivitöötlemise tehnikum ja mitu vabriku-tehase kooli, kus põlevkivitööstusele valmistatakse ette kvalifitseeritud kaadreid. Kodanliku võimu ajal oli tolleaegses Kohtla-Järve asulas ainult üks kuueklassiline algkool, kus õppis vähem kui 500 last. Kohtla-Järve, Kukruse, Käva ja Kohtla asulate kohta oli kõigest kaks raamatukogu, mille raamatufond oli 5 tuhat eksemplari. Nüüd on ainuüksi Kohtla-Järve linnas 17 raamatukogu üldise raamatufondiga 90 tuhat eksemplari.

Kohtla-Järve linn kasvab iga päevaga ega ole kaugel aeg, kus ta kasvab kokku Käva ja Kukruse töölisasulatega. Need endised kaevanduseasulad on muutunud sõjajärgsete aastate jooksul rajatud uute elamukvartalite juurdetulekuga nagu iseseisvateks linnakesteks. Töölisbarakkide asemele on ilmunud siia rõõmsaimelised punaste kivikatustega ühe- ja mitmeperekonnaelamud, mis on ümbritsetud aiakestega.

Suurt tähelepanu pööratakse ka Kohtla-Järve linna heakorrastamisele. Ainuüksi kahe viimase aasta jooksul on linnas asfalteeritud 151 922 m² tänavaid ja väljakuid. Kõnniteid on asfalteeritud üle 53 tuh. ruutmeetri. Viimase viie aasta jooksul on istutatud üle 37 tuhande puu, 2 tuhat viljapuud, 16 tuhat dekoratiiv- ja 1255 marjapõõsast. Kohtla-Järve on muutumas kauniks aedlinnaks.

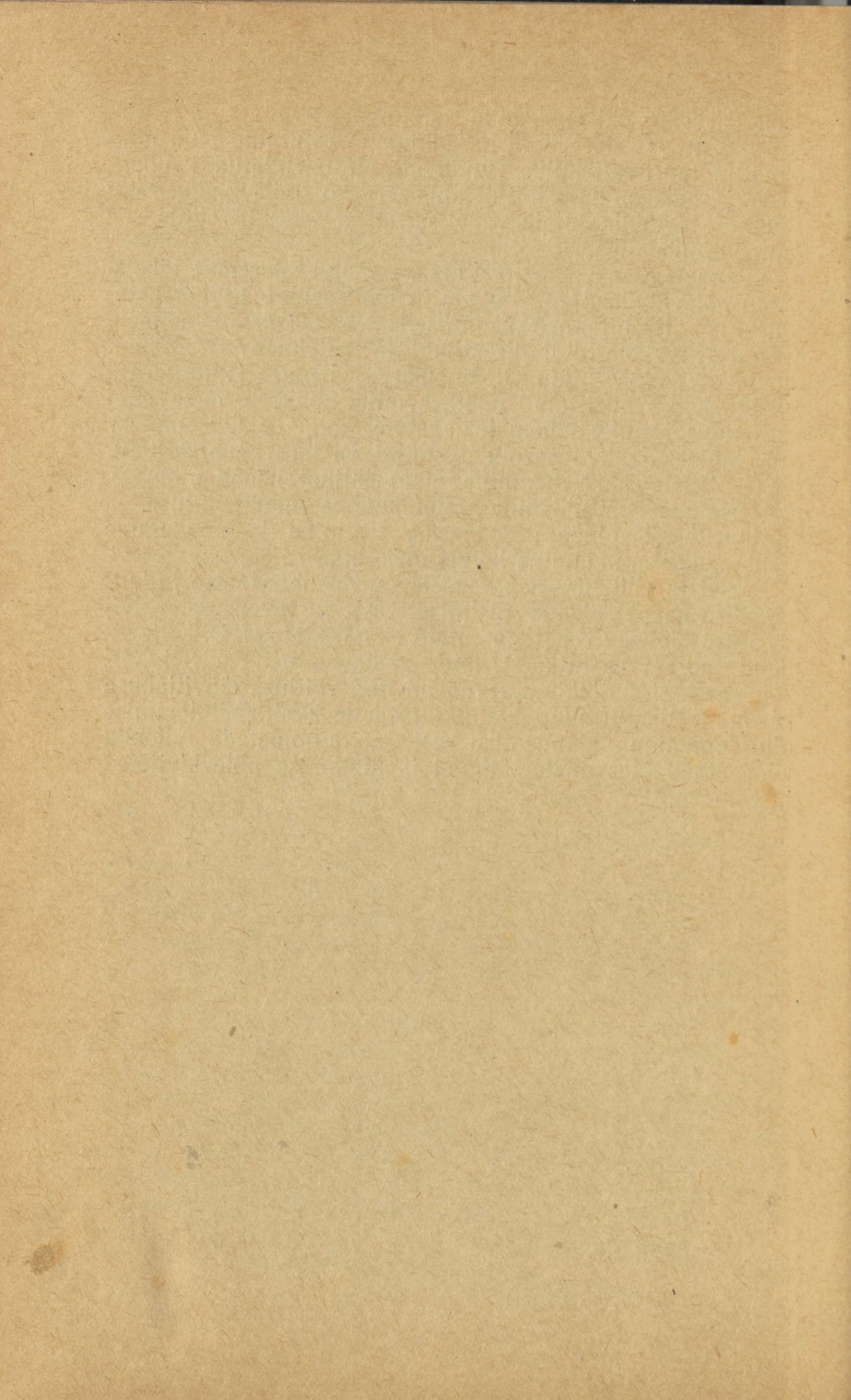
Kiiresti on kasvanud ka teised põlevkivibasseini linnad ja töölisasulad, nagu Jõhvi, Ahtme, Kiviõli, Kohtla-Nõmme, jt. Kohtla-Nõmmel on lõpetamisel põlevkivibasseini suurima ja kaunima klubi ehitustööd. Jõhvi linn, mis pärast saksa okupantide väljakihutamist pakkus armetut pilti oma varemete ja mahapõlenud elamute tuhaasemetega, on nüüd muutunud põlevkivibasseini administratiivseks keskuseks.

Endistele täiesti asustamata aladele on kerkinud uued töölisasulad Somp, Puru jt. Sõjajärgsetel aastatel on põlevkivibasseinis rajatud tuhandeid elumaju, hulk kooli, lasteaedu ja -sõimi, haiglaid, ambulatooriume ning teisi

asutusi. Tänavad on kaetud asfaldiga, rajatud suures ulatuses kanalisatsioonivõrk ja kõikjale on istutatud puid ning rajatud muruväljakuid. Tunduvalt on laiendatud kaubandus- ja ühiskondliku toitlustamise võrku. Põlevkivibasseini linnade ja töölisasulate vahel on sisse seatud regulaarne autobussiühendus.

Viiendal viisaastakul osutatakse veelgi suuremat tähelepanu põlevkivibasseini linnade ja töölisasulate heakorrastamise ja väljaehitamise küsimustele. Selleks kohustavad meid partei XIX kongressi direktiivid ja seltsimees G. Malenkovi poolt NSV Liidu Ülemnõukogu viiendal istungjärgul peetud kõnes püstitatud nõuded, mille kohaselt meie riigi majandusorganite lähemate aastate kõige pakilisemateks ülesanneteks rahva heaolu tõstmisel on tarbekaupade tootmise otsustav suurendamine, elamuehituse laiendamine ja korteriolude parandamine, elanikkonna meditsiinilise ja kultuurilise teenindamise taseme tõstmine ja nõukogude kaubanduse arendamine kõigis meie maa rajoones.

Partei ja valitsuse hoolitsusele rahva materiaalse ja kultuurilise heaolu pideva tõstmise eest vastavad põlevkivitööstuse töölised veelgi paremate töönahtajatega. Olles teadlikud suurest vastutusest, mida asetavad neile partei XIX kongressi direktiivid, tugevdavad nad võitlust tööviljakuse kasvu, toodangu suurendamise ja selle kvaliteedi tõstmise ning omahinna alandamise eest, et kindlustada viienda viisaastaku ülesannete täitmist ja ületamist põlevkivitööstuses.

SISUKORD:

1. Sissejuhatus 3
2. Jooni põlevkivitööstuse arengust Eesti NSV-s 5
3. Põlevkivi kaevandamistööstuse sõjajärgsed töötulemused ja selle edasiarendamise ülesanded viiendal viisaastakul. 12
4. Põlevkivi töötlevate tööstusharude areng sõjajärgseil aastail ja edasised ülesanded viiendal viisaastakul. 27
5. Põlevkivitööstuse töötajate heaolu tõus sõjajärgseil aastail ja põlevkivibasseini kujunemine kultuurseks tööstuskeskuseks . . . 40

Toimetaja I. Rosenfeld.
Tehniline toimetaja M. Aardma.
Korrektorid
V. Tui ja V. Kuresson.

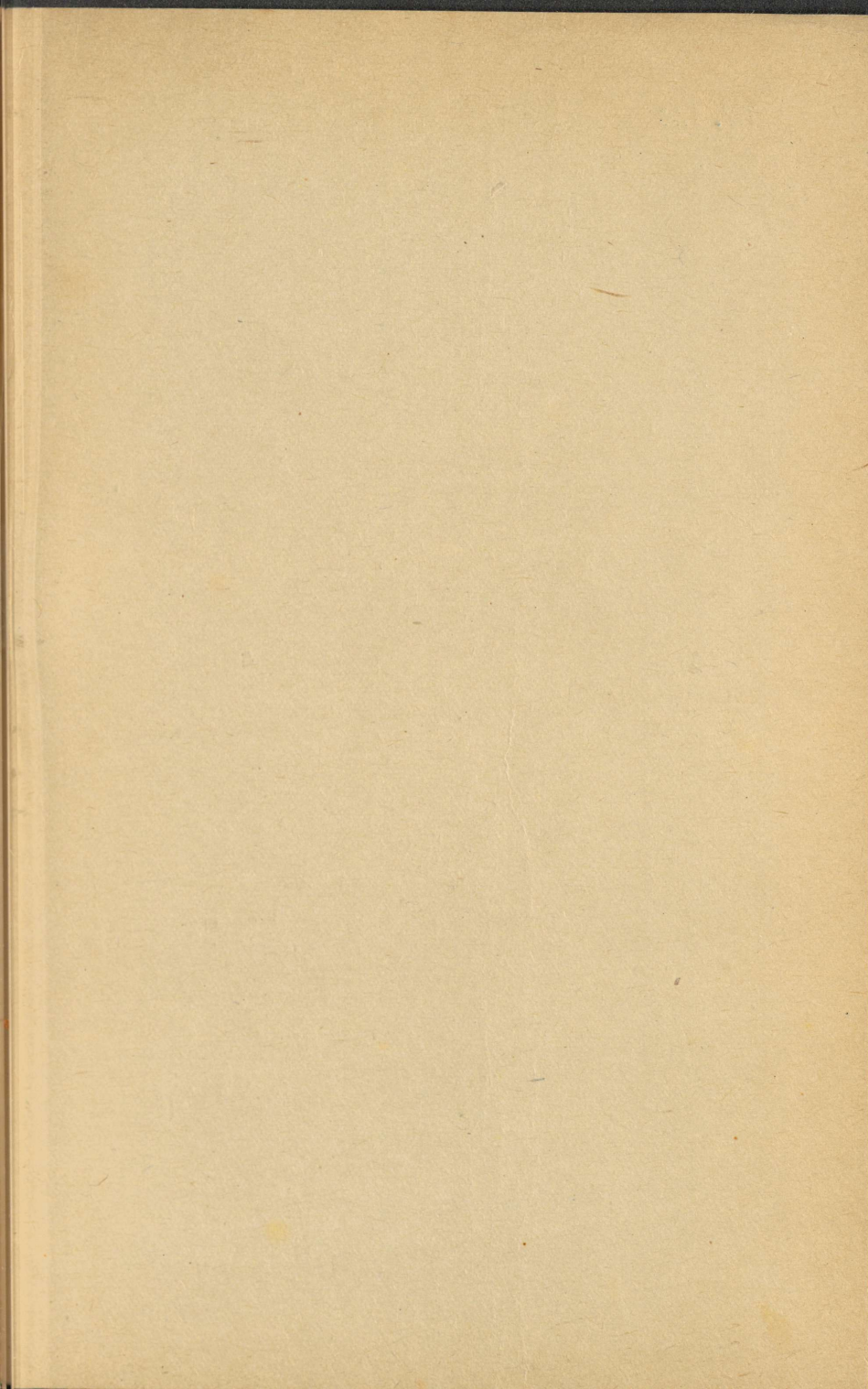
Ladumisele antud 14. VI 1954.
Trükkimisele antud 6. IX 1954.
Trükiarv 6000. Paber 54×84, 1/16.
Trükipoognaid 3. Formaadile
60×92 kohaldatud trükipoog-
naid 2,46. Arvutuspoognaid 2,65.
MB-10580. Trükikoda «Ühiselu»,
Tallinn, Pikk tn. 40/42. Tellimise
nr. 2030.

На эстонском языке.

А. Трейфельд.

Успехи сланцевой промышлен-
ности в послевоенные годы и
задачи ее дальнейшего развития.

Hind rbl. 1.20

Rbl. 1.20

A A
17346
3405045

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00370504 5